

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 8 2025

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського 3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Нова коаліція у ФРН і перспективи подальшого співробітництва в оцінках експертів.....4

Тарасенко Н.

«Рамштайн»-27: головні заяви учасників, консолідація зусиль, європейське лідерство.....11

Закіров М.

Тристоронні переговори в Парижі: результати й оцінки експертів.....18

Аулін О.

Нова стратегія США на Близькому Сході: скорочення присутності.....23

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	28
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	32
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	49
Наукові видання НАН України.....	54
Наука і влада.....	55

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Желай О.

Аналіз бібліотечно-інформаційного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у регіонах України.....	57
---	-----------

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Саме припинення вогню – реальне, тривале – має стати першим кроком до надійного й тривалого миру», – зазначив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!»

Сьогодні майже весь день присвячений роботі з партнерами – різні формати. На середу готуємо зустрічі з партнерами з Європи: Британії, Франції, Німеччини – та Америки – зустрічі, які можуть наблизити припинення вогню та реальний, тривалий мир. Зараз, після Великодня, увесь світ бачить справжню проблематику – справжню причину того, чому бойові дії тривають. Саме Росія є джерелом війни. Саме з Москви має прийти реальний наказ російській армії на припинення вогню, і якщо такого жорсткого російського наказу на тишу немає – немає й тиші. Дійсно, на Великдень не було повітряних тривог і були деякі ділянки фронту з тишею. Отже, це можливо – можливо, коли саме Росія йде на зменшення вбивств. Але все одно на цей Великдень були російські штурмові дії, були удари та обстріли, були втрати, зокрема втрати цивільні. Сьогодні російських ударів іще більше. Тільки на середину сьогоднішнього дня (21 квітня, понеділок. – Прим. ред.), на 13-ту годину, було майже 3 тис. обстрілів, штурмів, інших ударів. Було застосування російських ракет, “шахедів”, майже 90 авіабомб, застосування важкого озброєння, дронів. Російські атаки тривають по всьому фронту. Ввечері очікую на нову доповідь Головкама Сирського. Тобто Росія відкинула не лише американську пропозицію повного й безумовного припинення вогню, яка була зроблена ще на перемовинах у Джидді більш ніж місяць тому, а й учорашню пропозицію – пропозицію й надалі після Великодня робити все для тиші. Все це ще раз демонструє, чого насправді хочуть у Москві. Проте Україна зберігає свою пропозицію не завдавати ударів щонайменше по цивільній інфраструктурі. І ми очікуємо чіткої відповіді з Москви. Ми готові до будь-якої розмови, як це забезпечити. Є очевидний, найпростіший і найбільш надійний шлях, а саме: припинити удари ракет і далекобійних дронів, і це автоматично гарантуватиме збереження всієї цивільної інфраструктури. Саме припинення вогню – реальне, тривале – має стати першим кроком до надійного й тривалого миру. Представники України – і на зустрічах у Парижі, які були, і на зустрічах у Лондоні цього тижня – матимуть основне завдання, першочергове саме щодо безумовного припинення вогню – саме це має бути початком. Мир приходить у тиші. І тільки коли є справжня тиша й коли люди довіряють усьому процесу перемовин, тоді можуть розв'язуватися фундаментальні питання.

І ще одне.

Я дякую всім нашим воїнам, які захищають Україну, які тримають позиції, які забезпечують можливість для дипломатії. Сильна дипломатія – це дипломатія сильної держави, сильного народу. Всі наші люди, які на захисті

України, усі, хто допомагає, усі, хто підтримує Україну, – дякую вам! Дякую!
Пишаюся нашими людьми.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2025. – 21.04).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ

Нова коаліція у ФРН і перспективи подальшого співробітництва в оцінках експертів

Минуло шість тижнів після проведення позачергових виборів до бундестагу в Німеччині, з'явилася нова урядова коаліція. До складу коаліції увійшли Християнсько-демократичний союз (ХДС), Християнсько-соціальний союз (ХСС) і Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН). Переговори про утворення коаліції тривали не довго, обговорення коаліційної угоди завершилося її підписанням. З одного боку, це пов'язано зі стрімким зростанням геополітичної турбулентності та запитом німецького суспільства на швидке створення нового уряду, з іншого – з безальтернативністю для союзу ХДС/ХСС у виборі коаліційного партнера. Адже розбіжності з ультраправою партією «Альтернатива для Німеччини» (АдН) надто великі, а саме ця партія стала другою за результатами виборів.

Ф. Мерц, кандидат на пост канцлера від християнських демократів, ще на початку кампанії заявив, що виключає формування коаліції з ультраправою партією «Альтернатива для Німеччини», а з «Зеленими» через нестачу голосів їм би не вдалося утворити більшість. Тому варіантів залишалось лише три: або сформувати малодієвий уряд меншості, або йти на перевибори, або спробувати домовитися з партією ще діючого канцлера Німеччини О. Шольца (соціал-демократами). Вибір був очевидним.

Як зазначає політичний аналітик А. Роді, це буде вже п'ята в історії Німеччини чорно-червона (за партійними кольорами) урядова коаліція консерваторів та соціал-демократів, три останні з яких були за канцлерства А. Меркель. Утім, раніше вона називалася «велика коаліція», адже в ті часи союз ХДС/ХСС і СДПН стабільно отримував перше та друге місця відповідно до результатів парламентських виборів. «Однак цього разу друге місце посіли ультраправі з АдН, а соціал-демократи стали третіми у виборчих перегонах, отримавши найгірший в історії партії результат – 16,4 %. Проте це не завадило СДПН все-таки залишитися урядовою партією, яку тепер очолюють Л. Клінгбайль та З. Ескен, і закріпити за собою аж 7 із 13 міністерських

крісел», – зазначила А. Роді (URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/chorne-i-chervone-2500>. 2025. 14.04).

Щоправда, хоча текст коаліційної угоди вже опубліковано й затверджено, його має ще обговорити та схвалити кожна партія окремо – лише тоді уряд буде вважатися офіційно сформованим. Соціал-демократи заявили, що їм потрібно близько двох тижнів на партійне обговорення. Очікується, що у проміжку між 5 та 7 травня відбудеться голосування за Ф. Мерца на пост канцлера Німеччини, і вже після цього буде оголошено імена очільників міністерств. Але вже сьогодні відомі зміни в розподілі між коаліційними партнерами міністерських портфелів, а з тексту угоди випливає, на які реформи варто очікувати від уряду Мерца. «Майбутній уряд, майбутня коаліція проводитимуть реформи та інвестуватимуть, щоб зберегти стабільність Німеччини, зробити її безпечнішою й економічно сильнішою. Європа теж може розраховувати на Німеччину. Ми значно збільшимо витрати на оборону, запровадимо закон про планування й закупівлі для бундесверу та вживемо подальших заходів щодо підвищення обороноздатності. Ми зміцнюватимемо військову службу за шведською моделлю, яка на перших порах є добровільною. Ми сподіваємося, що в нас буде достатньо добровольців, щоб зміцнити армію», – заявив Ф. Мерц (URL: <https://uatv.ua/uk/nova-koalitsiya-nimechchyny-planuye-pidtrymuvaty-ukrayinu-zbroyeuyu-detali-video>. 2025. 10.04).

Як інформують ЗМІ, стратегічний розрахунок нового уряду супроводжується зростаючою загрозою економічної кризи, яку спровокували всеохоплюючі тарифні заходи Президента США Д. Трампа. Торговельна війна, що загострюється через введення американських тарифів, змушує німецьких політиків оперативно реагувати, адже експорт залишається ключовою складовою економічного зростання країни. Німецькі економічні інститути вже коригували свої прогнози: очікуване зростання скоротилося з 0,8 до лише 0,1 %, що свідчить про надзвичайну вразливість країни в умовах сучасних глобальних викликів. В умовах зростаючого впливу тарифних обмежень на глобальні фінансові ринки питання економічної стабільності стає ключовим викликом для нового уряду

Одним з основних завдань нового уряду стане підтримка бізнес-сектору, який наразі бореться з високими витратами та слабким попитом. За словами Ф. Мерца, уряд готовий вжити заходів для стабілізації економіки, надаючи пріоритетні програми підтримки підприємств, що опинилися у важкому становищі. Про це, зокрема, пише В. Бур, український дипломатичний кореспондент газети «Дейком». За її словами, це включає можливість залучення значних позикових коштів для фінансування масштабних інвестицій у стратегічні сектори економіки. Незважаючи на критичні зауваження частини консервативної бази щодо відмови від жорсткої фіскальної дисципліни, лідер коаліції наполягає на тому, що саме в нинішніх умовах гнучкість і швидкість прийняття рішень є вирішальними для подолання кризових явищ.

За словами В. Бур, не менш важливим є аспект зовнішньої політики. Нова коаліція має намір зміцнити позиції Німеччини на міжнародній арені, активно працюючи над розвитком партнерських відносин як з традиційними союзниками, так і з країнами, що розвиваються. «Водночас посилення оборонних витрат, активізація співпраці з іншими європейськими державами стають пріоритетними завданнями в умовах зростаючої загрози з боку Росії. З огляду на ці обставини, новий уряд планує переглянути існуючі стратегії безпеки, адаптуючи їх до сучасних викликів і розробляючи нові механізми протидії потенційним загрозам», – підкреслила В. Бур (URL: <https://daycom.com.ua/news/nova-koaliciya-v-nimechchini-merc-ta-sdp-prokladayut-shlyah-do-ekonomichnogo-vidrodzhennya-v-umovah-globalnoyi-torgovoyi-viyni>. 2025. 10.04).

Експерти та спостерігачі наголошують на важливості можливої підтримки України з боку новоствореного уряду ФРН. За інформацією ЗМІ, майбутній німецький уряд обіцяє продовження та збільшення допомоги Україні й підтримку її членства в НАТО. Про це йдеться в коаліційній угоді. В угоді зафіксовано, що Німеччина надаватиме всебічну підтримку Україні, «щоб вона могла ефективно захищатися від російського агресора та самостверджуватися на переговорах», навіть збільшить її. «Україна, як сильна, демократична та суверенна держава, яка самостійно визначає своє майбутнє з євроатлантичною перспективою, має центральне значення для нашої власної безпеки. Тому ми істотно посилимо та надійно продовжуватимемо нашу військову, цивільну, політичну підтримку України разом з нашими партнерами», – ідеться в документі (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3980372-nova-koalicia-nimeccini-pidtrimue-perspektivu-clenstva-ukraini-v-nato.html>. 2025. 10.04).

У ньому зазначається, що ФРН тісно співпрацюватиме з партнерами, щоб розробити спільну стратегію щодо справжнього й сталого миру, де Україна діятиме з позиції сили та на рівних. Це включає також «гарантії матеріальної та політичної безпеки» суверенної України. «Ми підтримуємо перспективу вступу України до НАТО, яка була підтверджена на саміті НАТО у Вашингтоні. Ми підтримуємо створення спеціального трибуналу для належного розслідування та покарання злочину агресії проти України», – ідеться в «дорожній карті» наступного уряду.

Крім того, Німеччина зобов'язується брати участь у відбудові України. Також у координації з партнерами шукає способи використання заморожених російських державних активів для надання фінансової, економічної, військової допомоги нашій державі (URL: <https://reinform.com.ua/63417/nova-koaliciya-nimechchynu-pidtrymuje-perspektivu-chlenstva-ukrayiny-v-nato>. 2025. 14.04).

Проте в документі не згадується можлива участь Німеччини в європейських миротворчих силах, якщо такі буде сформовано, а також можливість передачі Україні далекобійної зброї.

Крім того, як зазначає політичний аналітик А. Роді, нова коаліційна угода передбачає зміни щодо формату підтримки українців, які шукатимуть прихисток від російської війни в Німеччині. Раніше воєнні біженці з України автоматично отримували в Німеччині захист та соціальні виплати на рівні з безробітними німецькими громадянами. Тепер біженці з України, які приїхали до ФРН після 1 квітня 2025 р., отримуватимуть допомогу на рівні із шукачами притулку. Ці виплати є меншими, ніж які надаються безробітним, та потребують ретельної перевірки майнового стану. Ці зміни не торкнуться тих біженців з України, які вже перебувають у Німеччині, але новий німецький уряд чітко дає зрозуміти, що прагне швидшої інтеграції працездатних українців до місцевого ринку праці. У цілому реформа міграційної політики, насамперед щодо нерегулярної міграції, стала однією з основних цілей нового уряду, який прагне скоротити рівень міграції до країни (URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/chorne-i-chervone-2500>. 2025. 14.04).

Експерти не обходять своєю увагою майбутнього канцлера Німеччини Ф. Мерца, від якого значною мірою залежатиме подальша політика німецького уряду.

Політолог І. Петренко зазначає, що Ф. Мерц послідовно виступає за підтримку України, наголошуючи, що «майбутнє Європи залежить від стійкості України». Особливо після критичних випадів Д. Трампа щодо України та В. Зеленського Ф. Мерц підтвердив, що «Німеччина має взяти на себе більше відповідальності за безпеку на континенті». «Він наполягає на збереженні військової допомоги Києву, включно з постачанням сучасного озброєння, а також наголошує на важливості стратегічного партнерства між Берліном і Києвом. Німеччина вже надала Україні значну військову та фінансову допомогу. Від початку повномасштабного вторгнення Берлін передав Києву сучасну техніку, зокрема системи ППО “IRIS-T”, танки “Leopard 2”, самохідні гаубиці “PzH 2000” та боєприпаси. Крім того, надано фінансову підтримку в межах загальноєвропейських програм допомоги та двосторонніх ініціатив, що включають макрофінансову допомогу й гуманітарні програми», – наголошує експерт (URL: https://glavcom.ua/columns/igor_petrenko/nova-koalitsija-u-nimechchini-choho-chekati-ukrajini-1047112.html. 2025. 27.02).

За його словами, ще в січні 2024 р. Україна та Німеччина підписали двосторонню угоду про довгострокове партнерство, яка передбачає зобов'язання Німеччини підтримувати Україну у військовій, економічній та гуманітарній сферах. Угода також передбачає спільну роботу над післявоєнним відновленням і посиленням енергетичної безпеки України. Крім фінансової та військової допомоги, Німеччина розпочала будівництво підприємств оборонного сектору в Україні. Це відкриває нові можливості для двосторонньої співпраці в галузі оборонних технологій та зміцнення спроможності Збройних сил України. «Спільні виробничі ініціативи також мають стратегічне значення для підвищення обороноздатності не лише України, а й безпосередньо Європи, оскільки дають можливість ЄС стати

менш залежним від зовнішнього постачання озброєнь і компонентів», – підкреслив І. Петренко.

За його словами, Президент України В. Зеленський вибудовує відносини з новим німецьким урядом, прагнучи закріпити довгострокову підтримку. Його дипломатичні зусилля спрямовано на те, щоб переконати Берлін у необхідності не лише збереження фінансової допомоги, а й активної участі Німеччини у відновленні України. Відносини Києва та Берліна мають стратегічне значення, і в умовах змін у європейській політиці українська дипломатія має працювати над тим, щоб залишатися в пріоритетах нового уряду Німеччини. «Очікується, що Німеччина збереже військову підтримку для України, проте її формат може змінитися. Берлін може запровадити більш структурований підхід, надаючи допомогу під конкретні реформи та безпекові ініціативи», – вважає експерт.

При цьому він переконаний, що в сьогоденних реаліях зростає роль Європейського оборонного союзу, і Ф. Мерц, як прихильник зміцнення обороноздатності ЄС, може активно просувати ініціативи, спрямовані на створення більш незалежної європейської системи безпеки. Для України важливо використати цей момент для посилення своєї інтеграції у європейські структури.

І. Петренко сподівається, що новий уряд у Берліні діятиме більш прагматично, балансує між внутрішніми викликами та міжнародними зобов'язаннями. Тому, на думку експерта, Києву варто зосередитися на активному діалозі з Берліном, демонструючи свою стратегічну важливість для європейської безпеки та економіки. У нових політичних реаліях Україна має гнучко адаптувати свою дипломатію, щоб не втратити ключового союзника у Європі.

Щоправда, ситуація залишається складною, новий уряд зіткнувся з великими проблемами. Внутрішні негаразди можуть завадити розв'язувати зовнішньополітичні та економічні проблеми. Зокрема, це може стосуватися підтримки України, адже Ф. Мерц, який обіцяв передати далекобійні ракети, уже так категорично не заявляє. Проте допомога від Німеччини триває. Як інформують ЗМІ, Берлін додатково виділяє понад 11 млрд євро на подальшу військову допомогу Україні до 2029 р. Гроші спрямують на системи ППО різної дальності, керовані ракети, боєприпаси, запчастини. Зокрема, ідеться про чотири системи ППО “IRIS-T”, включно з 300 керованими ракетами; 300 розвідувальних дронів; 120 ПЗРК (переносних зенітно-ракетних комплексів); 25 бойових машин піхоти “Marder”; 15 бойових танків “Leopard 1A5”; 14 артилерійських систем; 100 радарів наземного спостереження; 30 керованих ракет “Patriot”; приблизно 100 тис. артилерійських снарядів. «Крім того, ми маємо плани в середньо- і довгостроковій перспективі. Таким чином, ми зараз укладаємо угоди стосовно постачання додаткових систем “IRIS-T” у наступні роки. Також ми вже можемо оголосити про можливість поставити 1100 радарів наземного спостереження», – заявив міністр оборони Б. Пісторіус (URL:

<https://babel.ua/news/117058-nova-koaliciya-y-dodatkovi-11-mlrd-nimechchina-ogolosila-pro-noviy-vnesok-v-oboronu-ukrajini>. 2025. 11.04).

Проте деякі оглядачі та експерти остерігаються зростаючої популярності проросійських сил у Німеччині, з якими доведеться рахуватися. За словами кореспондента німецьких телеканалів “n-tv” і “RTL” Д. Еммеріха, для Німеччини багато стоїть на кону. «Це звучить сильно та рішуче – імовірно, має бути сприйнято так не тільки у Вашингтоні, а і в Москві. Ф. Мерц добре розуміє, наскільки великими є очікування від його уряду в умовах швидкої мінливої геополітичної ситуації. З моменту виборів до бундестагу 23 лютого проблеми, пов’язані з відповідністю цим очікуванням, ще більше зросли», – зазначив Д. Еммеріх (URL: <https://www.dw.com/uk/merc-ne-mae-prava-vtratit-sans-na-perezavantazenna-nimeccini/a-72215581>. 2025. 11.04).

За його словами, дії Вашингтону, схоже, стають дедалі більш непередбачуваними. Москва продовжує підривати всі зусилля з припинення вогню в Україні, а Пекін намагається використати хаос, щоб утвердитися як нова світова держава. Колесо обертається все швидше і швидше – на карту поставлено багато чого для Європи, для Німеччини. Новий федеральний канцлер ФРН відчуває величезний тиск. Це стосується не тільки зовнішньої, а і внутрішньої політики. «Ультраправа АдН продовжує набирати обертів в опитуваннях, і зараз так само сильна, як ХДС/ХСС. Ф. Мерц і його уряд повинні виконати поставлені завдання. Німеччині необхідно відновити свою економіку. І новий уряд має затвердити Німеччину – у союзі з Францією і Великою Британією – як провідну західну державу, після того як США за часів Д. Трампа втратили цю роль. Ф. Мерц може як досягти успіху у вирішенні цих завдань, так і зазнати невдачі», – наголошує Д. Еммеріх.

Журналістка Х. Бондарєва також вважає, що проросійські сили можуть зашкодити виконанню урядової програми. За її словами, за останні шість тижнів після виборів, які ХДС/ХСС на чолі з Ф. Мерцом виграв, підтримка консерваторів послідовно просідала, а євроскептичної «АдН» – зростала. Аж поки опитування впливового інституту соціологічних досліджень INSA не показало для них рівні рейтинги. Для ультраправих, наймолодшої партії в німецькому парламенті, це неймовірний успіх. «“АдН” сьогодні на одному рівні з ХДС/ХСС в опитуваннях! Народ не хоче ще одного лівого уряду, у якому ХДС/ХСС дозволяють СДПН та “Зеленим” диктувати політику. Настав час для справжнього громадянського політичного повороту!» – заявила лідер «Альтернативи для Німеччини» А. Вайдель (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/04/7/7208928>. 2025. 7.04).

Для Ф. Мерца це – зростаючі проблеми ще до початку роботи його уряду. «ХДС/ХСС зазнав драматичного падіння. Ніколи ще не було такої втрати підтримки в період між виборами до бундестагу і формуванням уряду», – коментує виданню “Bild” події голова INSA Г. Бінкерт.

Багато хто вірить, що те, що ультраправі обійдуть ХДС/ХСС і вийдуть на перше місце, це лише питання часу. «Ще один тиждень брехні, лівих компромісів і заперечення реальності – і “АдН” є найсильнішою силою», –

вважає депутат «АдН» Б. фон Шторх. За словами Х. Бондаревої, оцінка, попри те що висловлена представницею «Альтернативи», близька до реалістичної з огляду на тенденції останніх тижнів.

Більше того, це визнають – і цього бояться – безпосередньо в блоці Ф. Мерца. «Я не хочу уявляти, що це означатиме для публічних дебатів і настроїв у партії, якщо в найближчому майбутньому ми побачимо результати опитування, за якими “АдН” буде навіть попереду», – зазначила Д. Радтке із ХДС.

Соціологи визнають, що ситуація нетипова та невтішна для майбутнього уряду. Це кризовий період й особисто для Ф. Мерца, оскільки лише 25 % виборців висловлюють задоволення його роботою. Він відстає в опитуваннях навіть від своїх партнерів по коаліції М. Зьодера із ХСС та Л. Клінгбайля із СДПН.

Х. Бондарева наголошує, що в лавах безпосередньо «АдН» деякі члени скаржаться, що партія не має іншої стратегії завоювання виборців, крім як опиратися на слабкість опонентів. До того ж у партії досі існує величезна електоральна диспропорція: більшість її виборців живуть на сході Німеччини, на заході її справи йдуть не так добре. Тож майбутнє, тим паче таке далеке, як вибори 2029 р., залишається невизначеним. «Тим не менше нині німецькі ультраправі розмірковують над тим, щоб вже найближчим часом переміститися з периферії до центру. Принаймні в буквальному сенсі. Федеральний офіс партії розташований на півночі Берліна в промисловій зоні. Партійне керівництво хоче перенести його у центр – туди, звідки буде легше надсилати сигнали про центральну роль, яку прагне відігравати партія в житті Німеччини», – зазначає Х. Бондарева.

Проте експерти та спостерігачі сподіваються на позитивне розв’язання проблем і посилення співробітництва Німеччини з іншими країнами, що важливо – з Україною.

Щодо нової урядової коаліції, то, за словами експертів, нова коаліція – це не лише результат компромісу між двома політичними силами, а й стратегічна відповідь на сучасні виклики, спричинені глобальними економічними потрясіннями. Вона демонструє, що навіть у складних умовах політична стабільність і єдність можуть стати основою для відновлення довіри до державних інституцій та забезпечення майбутнього розвитку Німеччини й посилення європейської співдружності.

Як зазначила В. Бур, український дипломатичний кореспондент газети «Дейком», завдання нового уряду – не лише протистояти негараздам, пов’язаним із зовнішніми тарифними загрозами, а й створити умови для стабільного економічного зростання, модернізації інфраструктури та зміцнення оборонних спроможностей країни. Цей крок є важливим сигналом як для внутрішніх гравців політичної арени, так і для міжнародних партнерів, демонструючи рішучість Німеччини адаптуватися до нових реалій глобального світу та забезпечувати добробут своїх громадян у найближчі роки.

«Рамштайн»-27: головні заяви учасників, консолідація зусиль, європейське лідерство

Засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», 27-ме з початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України, відбулося 11 квітня у штаб-квартирі НАТО у Брюсселі. Участь в ньому взяли понад пів сотні країн, зокрема і Сполучені Штати Америки, попри висловлювані міжнародною пресою побоювання про їх імовірну відсутність вперше за останні три роки. Міністр оборони США П. Гегсет та голова Об'єднаного комітету начальників штабів США Д. Кейн долучилися до засідання онлайн. Також дистанційно взяв участь у зустрічі Президент України В. Зеленський, а очолив українську делегацію у Брюсселі міністр оборони України Р. Умеров.

Зустріч у форматі «Рамштайн» пройшла під спільним головуванням міністра оборони Великої Британії Д. Гілі та міністра оборони Німеччини Б. Пісторіуса. Під час відкриття засідання британський міністр заявив, що ключова мета міністрів оборони – якнайшвидше надати українським військовим все необхідне. «2025 рік – це критичний рік для війни в Україні, і це критичний момент», – зазначив міністр. Д. Гілі повідомив, що Велика Британія вже виділила додаткові 350 млн фунтів, які стануть частиною ширшого пакету в 450 млн. Ці кошти підуть як на постачання зброї, так і на зміцнення співпраці між оборонними підприємствами Великої Британії та України.

Своєю чергою Б. Пісторіус наголосив, що спільне головування Німеччини та Великої Британії символізує особливу відповідальність європейських країн за відновлення миру та свободи в Європі. За його словами, Україна опинилася в центрі масштабного конфлікту: між свободою та гнобленням, між дотриманням міжнародних норм та агресивним імперіалізмом, між демократією та авторитарною владою. «Настав час усвідомити, наскільки важливі ці питання», – наголосив німецький міністр оборони (URL: [https://fakty.com.ua/ua/svit/20250411-gili-ta-pistorius-vidkryly-zasidannya-ramshtajn-2025-j-krytychnyj-rik-dlya-ukrayiny/amp](https://fakty.com.ua/ua/svit/20250411-gili-ta-pistorius-vidkryly-zasidannya-ramshtajn-2025-j-krytychnyj-rik-dlya-ukrayiny/)).

На початку засідання до учасників звернувся Президент України В. Зеленський. Він подякував його учасникам та зазначив, що найголовніший пріоритет для України – ППО. Президент України акцентував увагу на критичній потребі додаткових систем «Patriot», адже лише ці системи ППО можуть захистити українські міста від балістичних ракет, якими росіяни вбивають цивільних громадян, руйнують інфраструктуру та житлові будинки (URL: <https://mod.gov.ua/news/ukrayina-otrimaye-novi-paketi-dopomogi-zapidsunkami-zasidannya-u-formati-ramshtajn>).

«Дуже важливо, щоб партнери нас почули. Українці вміють бути точними. Ми навчилися збивати вже дуже багато російської зброї терору. Нам потрібно лише покрити дефіцит систем ППО, щоб наш захист неба став сильнішим», – зауважив він. В. Зеленський також додав, що у партнерів є ресурси, є системи “Patriot”, які просто зберігаються без діла. «Партнери можуть у цьому допомогти, а також активізувати реалізацію всіх домовленостей, досягнутих раніше. Patriot, які зараз просто стоять десь на зберіганні в партнерів, мають реально захищати життя», – резюмував він (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/2025-kritichnij-rik-dlya-vijni-v-ukraini-startovalo-nove-zasidannya-u-formati-ramshtajn-golovni-zayavi.htm>).

Проте на порядку денному 27-го засідання у форматі «Рамштайн» було посилення ППО України, нові постачання озброєнь та розвиток оборонно-промислового співробітництва. Також важливою темою стало відкриття спільних виробництв із союзниками, що дозволить Україні зміцнити власну оборонну спроможність.

Міністр оборони Великої Британії Д. Гілі під час засідання оголосив про нові зобов'язання союзників на суму 21 млрд євро, назвавши їх «рекордним збільшенням фінансування України». Він акцентував на безпрецедентному внеску своєї країни (4,5 млрд фунтів цього року) та вказав на кардинальну зміну тактики на полі бою, де домінування дронів стає визначальним фактором. «За нашими підрахунками, від 60 до 70 % втрат на полі бою припадають саме на дрони», – заявив Д. Гілі, підкреслюючи нагальність адаптації до нових реалій. Британський міністр також гостро розкритикував Росію за її позицію щодо мирних переговорів, нагадавши про відкидання Кремлем мирної ініціативи Президента США Д. Трампа. «Путін заявив, що хоче миру, але відхилив повне припинення вогню... продовжує тягнути час і затримує переговори... Його війська продовжують обстрілювати Україну». У цьому контексті Д. Гілі підтримав ідею досягнення «миру через силу», наголосивши на необхідності забезпечити Україні найсильнішу можливу позицію.

Його німецький колега Б. Пісторіус також підкреслив особливу відповідальність європейців. Він заявив, що «спільною метою є і має залишатися відновлення миру, свободи та безпеки на європейському континенті». Досягнення цієї мети, на його переконання, неможливе без сильної України, здатної себе захистити. «Для мене абсолютно зрозуміло, що нам потрібно й надалі мати сильну у військовому плані Україну і що вона потребує нашої підтримки. Тільки тоді ми зможемо розчистити шлях для мирного вирішення», – наголосив Б. Пісторіус, запевнивши в незмінності курсу Берліна.

Аналогічну позицію висловили й інші учасники засідання. Зокрема, міністр оборони Нідерландів Р. Брекельманс зазначив: «Якщо ми хочемо, щоб Україна мала кращі позиції за столом переговорів, то важливо підтримати її на полі бою».

Висока представниця ЄС із зовнішніх відносин і політики безпеки К. Каллас заявила, що протягом 2025 р. країни-члени ЄС уже зобов'язалися надати Україні військову допомогу на 23 млрд євро, що перевищує минулорічні показники. «Минулого року ми надали Україні 20 млрд євро військової допомоги. Цього року країни-члени вже взяли зобов'язання на понад 23 млрд. Тож ми робимо більше, ніж минулого року, але нам потрібно робити ще більше. Ми бачимо зобов'язання, що надходять кожного дня. Це дуже важливо», – зазначила вона. На тлі цього К. Каллас констатувала повну відсутність мирних сигналів з Москви, яка, навпаки, продовжує ескалацію та атаки на цивільних (URL: <https://suspilne.media/992547-u-brusseli-vidbuvaetsa-zasidanna-u-formati-ramstajn>).

Важливим практичним результатом 27-го засідання стало офіційне заснування нової, вже дев'ятої за ліком, Коаліції спроможностей – Коаліції радіоелектронної боротьби (РЕБ). Цю ініціативу, що об'єднала 11 держав включно з Україною, очолила Німеччина. Міністр Б. Пісторіус, анонсує створення коаліції, назвав РЕБ «дуже важливою та дедалі більш важливою галуззю», яка охоплює як захист власних комунікацій, так і протидію ворожим системам. Коаліція РЕБ покликана посилити Україну в таких сферах:

- комунікація всередині Сил оборони України;
- розвідка і перешкодження комунікаціям ворога;
- протидія дронам;
- підвищення ефективності систем озброєння (URL: <https://suspilne.media/992547-u-brusseli-vidbuvaetsa-zasidanna-u-formati-ramstajn>).

Створення такої коаліції – це не просто формальний крок, а стратегічна відповідь на еволюцію поля бою. В умовах, коли дрони стали одним з визначальних факторів, як підкреслив Д. Гілі, здатність ефективно протидіяти їм, захищати свої канали зв'язку та управління, а також подавляти ворожі системи РЕБ набуває критичного значення.

Як зазначив Р. Умеров, «РЕБ – критично важливий компонент сучасної війни». Без ефективного «електронного щита» сучасні військові підрозділи стають вразливими. Створення коаліції, що опікуватиметься закупівлею обладнання, навчанням фахівців та розробкою доктрин, є логічною відповіддю на технологічні виклики війни. Здатність «глушити» ворожі дрони, зривати управління військами противника та захищати власні системи може стати тим асиметричним козирем, який здатен змінити ситуацію на окремих ділянках фронту. Той факт, що коаліція має на меті не лише задовольнити поточні потреби, а й «закласти фундамент для довгострокового розвитку цих спроможностей», свідчить про розуміння партнерами зтяжнього характеру протистояння та необхідності розбудови стійкого українського потенціалу, прокоментував Р. Умеров.

Також він зазначив, що продовжуватиметься робота з партнерами в інших восьми коаліціях. «Буду пропонувати нашим колегам, щоб провести зустрічі коаліцій в Україні. Щоб запросити колег по кожній коаліції приїхати в Україну, поспілкуватися не тільки з нами, з колегами, а також залучити наше

ОПК. Тому буде такий новий формат, про кроки доповімо трохи пізніше», – сказав міністр оборони України (URL: <https://www.rfi.fr/uk>).

Щодо співпраці зі Сполученими Штатами Америки Р. Умеров запевнив, що Вашингтон залишається союзником України. «США є головним партнером як для України, так і для континентальної Європи, або Європи в цілому. Наш колега зі США також брав участь у роботі Контактної групи, що означає, що США продовжують надавати допомогу у сфері безпеки та стоять поруч з нами», – зазначив міністр.

За оцінками експертів, загальна сума нових зобов'язань учасників 27-го «Рамштайну» у 21 млрд євро, озвучена Д. Гілі, є потужним сигналом підтримки України. Але не менш важливими є конкретні пакети допомоги, анонсовані країнами-учасницями, які свідчать про наповнення цих обіцянок реальним змістом. У розрізі окремих країн ідеться про наступну допомогу (URL: <https://suspilne.media/992547-u-brusseli-vidbuvaetsa-zasidanna-u-formati-ramstajn>).

Велика Британія надасть Україні новий пакет військової допомоги на 450 млн фунтів стерлінгів (589 млн дол.). З них 350 млн надійде від британського уряду, а подальше фінансування надасть Норвегія через Міжнародний фонд для України під керівництвом Лондона. Пакет включатиме 160 млн фунтів стерлінгів, які спрямують на ремонт і технічне обслуговування транспортних засобів та обладнання, яке Велика Британія вже надала Україні. Ідеться про партнерство британських компаній з українською промисловістю.

Також новий пакет включає фінансування для радарних систем, протитанкових мін і сотень тисяч безпілотників на понад 250 млн фунтів стерлінгів. Ідеться про високоманеврові FPV-дрони, які закуплять у постачальників з Великої Британії та України. Цю частину фінансують коштом урядів Великої Британії та Норвегії. Пакет базується на роботі «Коаліції дронів».

У співпраці з Британією про виділення 150 млн євро спеціально на посилення ППО оголосили Нідерланди, про що повідомив міністр оборони країни Р. Брекельманс. Це доповнює нещодавно анонсовану допомогу на 3,5 млрд євро та поточні проєкти, як-от постачання F-16 та фінансування закупівлі дронів (500 млн євро). «Ми оголосили кілька тижнів тому, що додамо ще 3,5 мільярди до нашої підтримки України, ми намагаємося прискорити це, тому з цих 3,5 мільярдів ми витратимо 2 мільярди цього року», – сказав міністр.

Р. Брекельманс наголосив, що для його країни протиповітряна оборона залишається одним із пріоритетів і нагадав, що на цьому наголошував і Президент України, оскільки повітряні атаки РФ стали інтенсивнішими. «Ми продовжуємо надавати допомогу винищувачами F-16. Ми також вже оголосили, що ми витратимо 500 мільйонів на проєкт лінії безпілотників, який є дуже важливим для України. І сьогодні ми оголосили, що ми витратимо ще

150 млн на систему протиповітряної оборони “Hawkeye”, яка також допомагає Україні захищати своє небо», – зазначив він.

Німеччина підтвердила значні обсяги фінансування оборонних потреб України (близько 7 млрд євро цього року, та ще 8 млрд євро до 2029 р.). Практичним кроком стала нещодавня передача 30 ракет для систем “Patriot”, що, за словами Б. Пісторіуса, має допомогти запобігти повторенню трагедій на кшталт атаки на Кривий Ріг. Новий пакет допомоги від Німеччини включатиме чотири системи “IRIS-T” з ракетами, 120 ПЗРК, 300 розвіддронів, 25 БМП “Marder”, 15 танків “Leopard”, 14 САУ, 100 радарів та 100 тис. артснарядів. Важливе уточнення: Німеччина, передавши вже чотири системи “Patriot”, наразі не може надати більше зі своїх запасів, але активно допомагатиме шукати їх в інших країнах та фінансувати закупівлю.

Литва планує виділити ще 20 млн євро на закупівлю боєприпасів, повідомила міністр оборони країни Д. Шакаліене. «Литва збирається додати ще 20 млн євро на закупівлю боєприпасів, тому що це одна з тих речей, які дійсно потрібні Україні зараз. Коли ми говоримо про “коаліцію охочих” і що нам дійсно потрібно зробити, так це переозброїти, відродити українську армію, бо перша і головна гарантія безпеки України – це здатність її армії воювати і забезпечити, щоб Росія не відчувала, що вона може рухатися вперед», – зазначила вона.

Естонія найближчим часом надасть Україні тисячі артилерійських боєприпасів, а також сухі пайки для потреб ЗСУ, заявив очільник Міноборони Х. Певкур. «Або на цьому тижні, або на наступному, ми доставимо 10 тисяч боєприпасів калібром 155-мм. Ми також доставимо 750 тисяч пакунків з їжею для солдатів. І ми продовжимо також беззбиткову діяльність в тому сенсі, що ми купуємо, за допомогою наших друзів з різних європейських країн, амуніцію для ЗСУ», – зазначив він.

Х. Певкур також повідомив, що зустрінеться з міністром оборони України Р. Умеровим та обговорить з ним основні потреби української армії. «Ми всі розуміємо, що на лінії фронту важко. Ми фактично повинні збільшити військову допомогу Україні. І ми це робимо. І ми будемо обговорювати з нашими партнерами, що ми можемо зробити більше, тому що Україні потрібна краща позиція для мирних переговорів», – додав міністр.

Чергові пакети військової допомоги для України також виділили Бельгія та Данія, обсягом 1 млрд євро та майже 900 млн євро відповідно.

Міністр оборони України Р. Умеров, підбиваючи підсумки 27-ї зустрічі Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», заявив, що вона була продуктивною і висловив стриманий оптимізм щодо майбутньої підтримки, зазначивши, що 2025 р. обіцяє стати рекордним за обсягами допомоги. Він наголосив на комплексному підході, завдяки якому було обговорено можливості допомоги від кожної країни, проведено двосторонні зустрічі щодо підтримки оборонно-промислового комплексу, розвитку спільних підприємств та інвестицій. Важливим досягненням, за словами

Р. Умеров, є прогрес у питанні налагодження виробництва систем ППО в Україні, хоча деталі поки що не розголошуються з міркувань безпеки.

Визнаючи незмінну роль США як «головного партнера як для України, так і для Європи в цілому», український міністр водночас констатував зміщення фокусу Вашингтону. «Після приходу нової адміністрації, США сказали нам, що окрім Європи, окрім України, їхня увага буде також зосереджена на Азійсько-Тихоокеанському регіоні». Цей геополітичний зсув об'єктивно покладає більшу відповідальність на європейських союзників, що знайшло відображення у заявах співголів зустрічі (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cj9e3zmr7jo>).

Міністр оборони України наголосив, що Європа переймає лідерство у США у сфері оборонної підтримки Києва, і такі країни, як Велика Британія, Німеччина та інші країни Європи, відіграють провідну роль у наданні військової допомоги Україні. Водночас Р. Умеров зазначив, що участь Сполучених Штатів Америки у форматі «Рамштайн» 11 квітня підтверджує їхню готовність і надалі надавати безпекову допомогу Україні. Він зауважив, що «США є головним партнером як для України, так і для континентальної Європи, або Європи в цілому» (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/2025-kritichnij-rik-dlya-vijni-v-ukraini-startuvalo-nove-zasidannya-u-formati-ramshtajn-golovni-zayavi.htm>).

Р. Умеров також повідомив, що Міністерство оборони України розглядає можливість проведення наступної зустрічі країн-лідерів та країн-учасниць тематичних збройових коаліцій у форматі «Рамштайн» в Україні. «Буду пропонувати провести їх зустріч в Україні, щоб колеги по кожній з коаліцій могли приїхати в Україну, поспілкуватися не лише з нами, а й з представниками Сил безпеки й оборони, та залучити наш ОПК – це буде такий новий формат. Про конкретні кроки доповімо дещо пізніше», – зазначив Р. Умеров (URL: https://lb.ua/society/2025/04/11/670631_ukraina_proponuie_provesti.html).

Україна за підсумками зустрічі у форматі «Рамштайн» отримає від союзників військову допомогу, обсягу якої вистачить на два-три місяці для протистояння російській агресії, констатує заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень В. Потапенко. «Основний підсумок цієї зустрічі полягає в тому, що навколо підтримки України у війні проти агресії Росії є коаліція. Україна не одна в цій війні. І озброєння, і снаряди, і гроші продовжують постачатися від Великої Британії, Норвегії та інших країн Європи. Можна сказати, що обсяги менші. Чи погодяться Сполучені Штати Америки продовжувати постачання своєї зброї за європейські гроші для України – це головна інтрига. Як я розумію, ці питання зараз є частиною переговорного процесу між США та РФ», – припустив він (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-zabezpechena-zbroyeyu-na-2-3-misyatsi-dopomogu-soyuznykiv-za-pidsumkamy-ramshtajnu-otsinyv-potapenko>).

За словами експерта, зброя в Європі є, і вона якісна, проте, кількості бронетехніки та артилерії недостатньо для тих обсягів, які потрібні зараз на

фронті в Україні. «У пакетах, оголошених на “Рамштайні”, немає жодного слова про американців, але віртуальна присутність міністра оборони США П. Гегсета свідчить про те, що якісь переговори щодо припинення вогню в Україні тривають, і Сполучені Штати Америки продовжують думати на цю тему. Вони використовують можливість постачання зброї Україні як козир у переговорах із Російською Федерацією. “Рамштайн” забезпечив Україну на два-три місяці грошима, зброєю і можливістю чинити опір, поки тривають переговори», – зазначив В. Потапенко.

Так, новий пакет допомоги Україні від Німеччини включатиме чотири системи протиповітряної оборони IRIS-T і 100 тис. артилерійських боєприпасів. До складу допомоги також увійдуть 15 бойових танків “Leopard” і розвідувальні безпілотники. «Німеччина з часом може стати основним драйвером підтримки України, принаймні щодо фінансів... І якщо подивитися на характер допомоги, яку ми отримуємо, це не тільки боєприпаси та установки, це ще обмін технологіями. Залучені представники сотні західних компаній, які й надають допомогу, й за фактом проводять випробування своїх напрацювань і техніки. Іде постачання, це все фінансують певні уряди», – прокоментував експерт.

На засіданні «Рамштайн» партнери не лише узгодили надання Україні систем протиповітряної оборони та боєприпасів, а й створили нову коаліцію, яка буде спрямована на поліпшення можливостей у радіоелектронній боротьбі (РЕБ). «Це дуже важлива сфера. Розвиток РЕБ в Україні починався ще під час Антитерористичної операції (АТО). Цим займалися за підтримки різних технологічних компаній. І сьогодні ми бачимо, що розвиток безпілотників і засобів радіоелектронної боротьби пов'язаний. Тобто розвиток одного передбачає розвиток іншого. Війна стає дедалі технологічнішою, тому для успішних операцій потрібні високоефективні, добре підготовлені й оснащені мобільні групи», – підсумував В. Потапенко.

Безпековий аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва Т. Жовтенко звертає увагу на дві примітні риси, які відрізняють останнє засідання у форматі «Рамштайн» від усіх попередніх. По-перше, – це віртуальна присутність США. «Американці заздалегідь заявили, що не братимуть участі в цьому засіданні, але врешті долучилися онлайн. Це насправді, мабуть, пов'язано з інформацією про участь китайських найманців у боях на боці російської армії безпосередньо на території України. Це інша ситуація, ніж із північнокорейцями, які хоч офіційно і служать у лавах російської армії, але перебувають винятково на території РФ. Китайські найманці, не будучи афілійованими ні з армією КНР, ні з китайськими ПВК – діють безпосередньо на території України. І на тлі антикитайського курсу, який намагається просувати Д. Трамп, інтерес до такої китайської гібридної участі в бойових діях на боці росіян на території України в США зростає», – відзначає Т. Жовтенко (URL: <https://dif.org.ua/article/evropa-ne-zapituvatime-rosii-shcho-iy-priynyatno-chi-nepriynyatno-putina-postavlyat-pered-faktom-taras-zhovtenko-pro-rozgotannya-evropeyskikh-armiy-v-ukraini>).

Водночас, наголошує аналітик, не варто перебільшувати участь американців у засіданні «Рамштайн». Америка насправді продовжує дондавати Україні допомогу за тими програмами, які були затверджені ще за Д. Байдена. Але не треба мати ілюзій, що найближчим часом США активно долучатимуться до роботи цієї ініціативи.

По-друге, європейські партнери починають розглядати «Рамштайн» не просто як один з інструментів надання військової допомоги Україні, а, очевидно, надалі опрацьовуватимуть ідеї його синхронізації з роботою «коаліції охочих» – коаліції волі, яка стоїть за розробкою практичних планів розгортання сил стримування в Україні. Їхня діяльність також потребуватиме технічної та логістичної підтримки. І мета в них спільна – посилення ЗСУ. Тому ймовірно, ці дві ініціативи – «Рамштайн» і сили стримування від «коаліції охочих» – поступово інтегруються в єдиний механізм – і щодо надання гарантій безпеки для України, і щодо підтримки ЗСУ у вигляді розгортання сил стримування на території України.

Отже, аналіз ключових заяв, зроблених під час чергового засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», свідчить про спільне бачення союзниками воєнно-політичної ситуації та необхідних кроків щодо подальшої підтримки України, яка, на переконання учасників «Рамштайну», має не лише тривати, а й суттєво посилюватися. На сьогодні роль лідера в цій справі перейшла до європейських країн, які активно підтримують постачання озброєння. Зростаюча роль Європи в цій підтримці стає дедалі очевиднішою на тлі відсутності ознак наближення миру та суттєвого скорочення допомоги з боку США. Разом з тим демонстрація непохитної політичної волі та мобілізація значних ресурсів провідних країн Європи під час зустрічі у Брюсселі потребують часу для реалізації і проходження непростого шляху до реальних поставок на фронт.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Тристоронні переговори в Парижі: результати й оцінки експертів

Незважаючи на неоднозначні заяви та оприлюднені на сьогодні доволі екстравагантні плани, треба визнати, що в міжнародній політиці з приходом Д. Трампа і його команди в Білий дім спостерігається стає й значне пожвавлення. Активізація переговорних процесів, пошуки нових союзників, визначення подальших кроків і перебудови звичних конструкцій набувають характер постійного й невпинного руху. Причому швидкість, з якою новий Президент США видає свої приголомшливі заяви, а також масштаб претензій спонукає до термінової реакції партнерів і відповідно істотно прискорює зазвичай неквапливі дипломатичні процеси.

Треба зауважити, що це повною мірою стосується й розвитку ситуації щодо широкого спектра проблем російсько-української війни. З обранням нового Президента США істотно активізувалися пошуки шляхів

урегулювання за столом переговорів, а в інформаційному просторі значно частіше почали з'являтися повідомлення про зустрічі, на яких обговорюються не лише питання постачання озброєнь, а й лунають пропозиції щодо можливих умов закінчення війни. Звісно, що все це поки лише розмови, але вони принаймні почалися.

Черговою знаковою подією останнього часу стали тристоронні переговори в Парижі 17 квітня, у яких узяли участь представники США, України та країн-лідерів «коаліції охочих» – Франції, Великої Британії та Німеччини. Спостерігачі звернули увагу, що вперше після початку активного переговорного процесу за поточного президентства Д. Трампа в зустрічі з питань російсько-української війни прийняли участь представники європейських країн. США представляли держсекретар США М. Рубіо та спецпредставник Президента США С. Віткофф.

В адміністрації Президента Франції Е. Макрона назвали «чудовими, позитивними й конструктивними» переговори американців з високопоставленими представниками Німеччини, Франції, Великої Британії та України. «Європейська трійка (Франція, Велика Британія, Німеччина) перебуває за столом переговорів, і ми робимо це з європейськими амбіціями, – цитує Reuters заяву старшого радника Е. Макрона. – Важливо те, що сьогодні в Парижі ми запустили процес, який є позитивним і в якому беруть участь європейці». «Я думаю, що всі хочуть миру, міцного й тривалого миру», – заявив Е. Макрон, який у цей день двічі говорив телефоном з Президентом України В. Зеленським. На думку Президента Франції, ці переговори стали «дуже важливою можливістю для зближення». «Ми приїхали до Парижа з однією метою: знайти реальні, практичні рішення для припинення війни між Росією та Україною», – написав у соцмережі “X” М. Рубіо. У свою чергу В. Зеленський, від імені якого в Парижі перебували міністри оборони та закордонних справ, а також керівник Офісу Президента, зазначив у телеграм: «Важливо, що чуємо одне одного, доповнюємо й уточнюємо наші позиції та працюємо заради реальної безпеки України і всієї нашої Європи» (URL: <https://www.dw.com/uk/u-parizi-projsli-cudovi-peregovori-sodo-ukraini-francia/a-72279110>). Отже, учасники переговорів підтверджують намір не спинятися в пошуках шляхів досягнення справедливого миру, але на сьогодні, скоріше, позиції ще достатньо розрізняються і вироблення взаємоприйнятних умов буде продовжено.

Учасники зустрічі також підкреслили важливість долучення до переговорів представників європейських країн. Зокрема, після основних зустрічей французький міністр закордонних справ Ж.-Н. Барро зауважив: «Тривалий час існували побоювання, що європейці не братимуть участі в переговорах, але сьогодні саме в Парижі європейці, американці та українці вперше зібралися разом». Ж.-Н. Барро анонсував ще одні такі перемовини вже наступного тижня в Лондоні (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/makron-peremovyny-v-paryzhi/33388657.html>).

Спостерігачі відмітили достатньо вагомий рівень представництва не лише з боку України й США, а і від європейських країн. Зокрема, з Лондона приїхали міністр закордонних справ Д. Леммі та радник з національної безпеки Д. Пауелл, з Берліна – старший радник канцлера Німеччини О. Шольца Є. Плотнер. З Києва – делегація на чолі з головою Офісу Президента А. Єрмаком, а також міністр закордонних справ А. Сибіга та міністр оборони Р. Умеров. Усі троє в соцмережах інформували, що йтиметься про «залучення багатонаціонального військового контингенту, а також розбудову ефективної архітектури безпеки для України».

Напередодні зустрічі Державний департамент США заявив, що метою переговорів є «просування мети Президента Трампа – завершити війну Росії проти України та зупинити кровопролиття» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/makron-peremovyny-v-paryzhi/33388657.html>).

Треба зазначити, що незважаючи на відсутність чітких повідомлень щодо конкретного змісту переговорів, які відбуваються протягом останніх місяців, певна інформація так чи інакше в публічному просторі циркулює. Зокрема, відомо, що Москва не погодилася підписати широкомасштабну угоду про припинення вогню, яку запропонував Президент США Д. Трамп і яку вже прийняла Україна. Росія заявила, що будь-яка угода можлива лише за умови припинення мобілізаційних заходів у Києві, а також зупинення постачання західної зброї в Україну. Ці вимоги неприйнятні не лише для Києва, а й багатьох європейських столиць. Зміцнення української армії розглядається наразі як гарантія безпеки для України та ЄС. Уже другим аспектом сталого миру має стати європейський контингент, сформувати який закликав у лютому міністр оборони США П. Гегсет під час зустрічі «Рамштайн» у Брюсселі. Однак спроби Європи отримати від США зобов'язання забезпечити «страхування» для майбутньої місії наразилися на прохолодну реакцію Вашингтону. Попри різні позиції Москви, Києва та Європи С. Віткофф нещодавно заявив в ефірі Fox News, що, на його думку, мирна угода «оформлюється». Він зазначив, що чув, «якою є вимога Путіна для встановлення постійного миру», додавши, що йдеться про «так звані п'ять територій», тобто окуповані Росією українські землі. Поки тривали переговори в Парижі, Президент України В. Зеленський заявив журналістам у Києві, що С. Віткофф «свідомо чи несвідомо, я не знаю, поширює російські наративи» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/makron-peremovyny-v-paryzhi/33388657.html>).

Зокрема, не лише професійні політичні оглядачі чи експерти, а й усі більш-менш зацікавлені люди вже побачили відносно високу переговорну активність між новою адміністрацією США та РФ. Зокрема, спецпредставник США С. Віткофф розмовляв з очільником Росії Путіним щонайменше тричі, після чого заявив, що мирна угода «формується», і натякнув на те, що Україна має піти на масштабні територіальні поступки Росії (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

Звісно, такий розвиток подій, який лише надихатиме російське керівництво на продовження агресивної політики й гібридної експансії, а можливо, і на нову війну, не влаштовує Європу. «Цілком зрозуміло, що більшість європейських лідерів, зокрема Е. Макрон, категорично виступають проти всіх пропозицій, особливо озвучених С. Віткоффом», – наголосив французький політичний аналітик Центру “CERAP” Н. Тензер у коментарі для RFE/RL (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

Цілком у дусі різних заяв представників адміністрації Д. Трампа в Парижі висловився держсекретар США М. Рубіо. Після переговорів у Парижі він заявив: «Ми не будемо продовжувати літати по всьому світу й проводити зустріч за зустріччю, якщо прогресу не буде. Тож якщо вони серйозно ставляться до миру, будь-яка сторона чи обидві, ми хочемо допомогти. Якщо цього не станеться, тоді ми просто підемо далі та перейдемо до інших тем, які є настільки ж, якщо не більш важливими в певному сенсі для Сполучених Штатів Америки» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

Тобто знову пролунала ідея, яка останніми місяцями вкрай турбує світ і викликає ситуацію глобальної невизначеності. Після Другої світової війни саме США відігравали роль головного гаранта стабільності й так чи інакше були залучені до всіх без винятку серйозних конфліктів чи міжнародних справ на планеті. Тепер адміністрація Президента та безпосередньо Д. Трамп час від часу заявляють, що вони можуть самоусунутися від вирішення ситуації з найбільшим військовим конфліктом у Європі від часів Другої світової війни.

Водночас, незважаючи на доволі тісні відносини, які зав'язуються між Вашингтоном і Москвою в процесі переговорів С. Віткоффа, США змушені зважати на позицію Європи та України. Зокрема, на думку Н. Тензера, безпосередньо факт переговорів у Парижі вже є свідченням прогресу. «Вони тепер розуміють, що не можуть укласти жодну угоду без участі європейців» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

Причому США висловлюють готовність погодитися на європейсько-українські пропозиції щодо гарантій безпеки. Зокрема, на питання журналістів, чи обговорювалася тема західного контингенту в Україні, М. Рубіо відповів, що тему гарантій безпеки порушують на кожній зустрічі, вона «не є нелегітимною». «Кожна суверенна нація на землі має право захищати себе. Україна матиме право захищатися й укласти будь-які угоди, які вона забажає, на двосторонній основі з різними країнами» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

У свою чергу Україна наголошує на категоричній позиції щодо будь-яких територіальних претензій країни агресора. «Обговорюємо беззаперечне припинення вогню. І до припинення вогню ми не обговорюємо територію. Ви знаєте моє ставлення та які в нас червоні лінії. Ми ніколи не будемо визнавати

жодної з наших тимчасово окупованих територій, українських земель, російськими», – заявив журналістам у Києві, коментуючи перебіг переговорів, В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/perehovory-paryzh-myr-kontynhent-makron-rubio-vitkoff/33389209.html>).

Як учасники зустрічей, так і спостерігачі звернули увагу на формування нової переговорної конфігурації. Зокрема, політолог В. Денисенко зазначив, що переговорний трикутник Україна – США – ЄС може стати дієвим майданчиком для подальших переговорів. З його слів, варто чітко розуміти, що у європейців є три базові питання в спілкуванні із США, серед яких мита та що буде з ними далі, питання війни в Україні. Крім того, для європейських держав важливим питанням є їхня власна безпека в контексті того, аби Сполучені Штати Америки залишалися головним захисником в найближчі 8–10 років, доки не буде утворено європейську армію та не відбудеться європейський ВПК. Те, що Україна частина цього трикутника – це дуже важливо. Те, що європейці залишилися вірні своїм словам і наша держава є частиною переговорного процесу, теж украй важливо, переконаний В. Денисенко (URL: https://24tv.ua/yakiy-2-h-nayavnih-peregovornih-trikutnikiv-dlya-ukrayini-ye_n2803107).

Разом з тим деякі спостерігачі наголошують на занадто істотному зближенні позиції США до російського бачення ситуації. Зокрема, екссекретар Польської делегації в парламенті НАТО П. Кульпа висловив думку, що такі тристоронні переговори в Парижі не принесли реального прогресу. Він вважає, що Росія хоче використати США як інструмент, завдяки якому очільник Кремля міг би досягнути власну мету. Він також наголосив, що Росія вийшла з ізоляції і це «дуже негативна мить» (URL: https://24tv.ua/yakiy-2-h-nayavnih-peregovornih-trikutnikiv-dlya-ukrayini-ye_n2803107). Звісно, експерт має рацію щодо намірів Кремля, але сподіватися на реальний прогрес у такому складному питанні вже на першій зустрічі природно було не варто.

Водночас інші експерти зазначають, що різкі заяви американських представників щодо виходу США з переговорів цілком очікувані і є частиною політики Д. Трампа. Зокрема, політолог і соціолог з Німеччини І. Ейдман, зауваживши, що адміністрація Білого дому хоче приховати свої невдачі. Водночас головне для неї – не показувати цього. «Американські високопосадовці з команди Д. Трампа висувають абсолютно протилежні заяви: то США можуть вийти з переговорів, то угоду про перемир'я “от-от підпишуть”. У такий спосіб вони намагаються посіяти хаос» (URL: https://24tv.ua/ssha-mozhut-viyti-peregovoriv-pro-shho-svidchit-zayavamarka_n2803311).

У свою чергу політолог В. Фесенко в коментарі для ТСН.ua розповів, що переговорний процес може зайти в «глухий кут». Аналізуючи заяву спецпредставника США С. Віткоффа після зустрічі з Путіним, експерт зазначив, що її не можна вважати кроком до миру. На думку політолога, С. Віткофф фактично передає позицію Кремля. «У чому парадокс нинішньої ситуації? Формально С. Віткофф є спецпредставником Трампа у відносинах з

Росією, а по суті він став спецпредставником Путіна у відносинах з Трампом. Те, що він озвучує – це фактично російська позиція. Це – російське уявлення. Як б сказав так: це прояв російської тактики», – пояснив В. Фесенко (URL: <https://tsn.ua/politika/myrni-perehovory-shcho-vidomo-pro-zustrich-ukrayinskoji-delehatsiyi-v-paryzi-2810588.html>).

Отже, на підставі аналізу результатів зустрічі в Парижі й оцінок експертів можна констатувати, що процес рухається, але доволі важко і з досі невизначеним результатом. Проте є позитивні сигнали щодо активізації участі в переговорах європейських країн, які вчергове заявили про свою непохитну підтримку України. Крім того, усі експерти так чи інакше зазначають, що європейські країни не лише допомагають нашій країні, вони, на тлі останніх заяв Президента Д. Трампа та його представників, дедалі більше переконуються в необхідності зміцнення європейських структур безпеки, а вони неможливі без міцної української армії, яка вже четвертий рік протистоїть загарбнику, який не приховує своїх зазіхань і на інші території. Отже, захист України і її успіх на фронті це і захист Європи в цілому.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Нова стратегія США на Близькому Сході: скорочення присутності

Як повідомляє The New York Times, Білий дім вирішив закрити три з восьми військових баз у Сирії. Крім того, протягом наступних двох місяців планується прийняти рішення щодо подальшого скорочення американського контингенту. Курс на зменшення військової присутності США здатний кардинально змінити баланс сил у регіоні, що викликає негативну реакцію країн-партнерів Сполучених Штатів Америки, насамперед Ізраїлю.

Двохтисячний контингент американської армії станом на початок квітня 2025 р. дислокується у важливих стратегічних пунктах на півночі та сході Сирії. На сьогодні США розпочинають оперативну фазу виведення військ. Перший етап скорочення торкнеться 600 військових. Про це Вашингтон заздалегідь поінформував свого головного союзника на Близькому Сході – Ізраїль. «Це не наша війна», – неодноразово заявляв Президент Д. Трамп. Відомо, що Пентагон тривалий час готувався до реалізації цього сценарію. Однак остаточне рішення американської адміністрації все ж стало неочікуваним для Тель-Авіва. Реакція ізраїльського уряду було легко передбачити – одразу почалися спроби лобіювати перегляд вищезгаданого рішення, але вони були марними. Незважаючи на невдачу, Ізраїль продовжуватиме добиватися коригування американської позиції із цього питання. У турецькому провладному виданні “Yenisafak” наводиться думка, що скорочення військової присутності вписується в загальний курс ізоляціонізму, запроваджений віцепрезидентом Д. Д. Венсом (URL: <https://www.yenisafak.com/ru/news/29155>).

Ізраїльські мас-медіа та аналітичні центри активно коментують виведення американських військ, розглядаючи його як серйозний геополітичний виклик. Так, The Jerusalem Post опублікувало статтю Х. Кейнона під назвою: «Меседж Ізраїлю після виведення [військ] США із Сирії». Видання підкреслює, що таке рішення американської адміністрації викликає серйозне занепокоєння в Тель-Авіві. Основні побоювання пов'язані з можливим посиленням позицій Ірану та його союзників на кшталт «Хезболли» в регіоні після відходу американських сил. Ізраїль стурбований можливим вакуумом безпеки, тому розглядає військову присутність Сполучених Штатів Америки як стримуючий фактор проти іранського впливу (URL: https://www.jpost.com/opinion/diplomatic-affairs-unhappy-and-fearful-604303?utm_source=chatgpt.com).

Е. Шавіт та О. Мізрахі, з ізраїльського Інституту досліджень національної безпеки (INSS), зазначають, що виведення американських військ із Сирії посилює позиції Росії та Ірану, знижуючи вплив Заходу в регіоні. Вони наголошують, що саме тоді, коли для Ізраїлю важливо послабити іранську присутність у Сирії, через позицію Білого дому Тель-Авів має бути готовим діяти самостійно для захисту своїх регіональних інтересів. Керівник програми «Північна арена» в INSS К. Валенсі наголошує, що Ізраїль має встановити чіткі умови та передбачити навіть можливе виведення ізраїльських військ із буферної зони в Сирії. Експерт вважає, що перебування понад пів року без конкретних цілей здатне призвести до негативних наслідків. Серед умов К. Валенсі називає припинення контрабанди зброї «Хезболлою» та встановлення стабільності на кордоні (URL: https://www.jpost.com/israel-news/article-839670?utm_source=chatgpt.com).

Цікаво, що вже шість років тому, у 2019 р. під час першої каденції Д. Трампа, коли він також мав наміри вивести війська із Сирії, експерти ізраїльської дослідної організації “Begin-Sadat Center for Strategic Studies” (BESA) провели аналіз наслідків такого рішення, які й сьогодні не втратили своєї актуальності. Крім укріплення іранської та російської позицій в аналітичних доповідях, ішлося про небезпеку активізації ІДІЛ на Близькому Сході або в інших регіонах у разі конфліктів між курдами й протурецькими силами та необхідність зміцнення Ізраїлем власних оборонних можливостей без опори на американську підтримку. Разом з тим робився загальний висновок про хаотичність американської політики, яка дезорієнтує союзників США (URL: <https://besacenter.org/clarity-amidst-chaos-the-implications-of-trumps-syria-policy>).

Торкаючись теми скорочення, онлайн-газета «Ізраїль» інформує свою аудиторію про те, що останнім часом зростає напруженість між Тель-Авівом й Анкарою. Причини в тому, що Туреччина прагне посилити свою військову присутність, а Тель-Авів завдає ударів по сирійських військових базах, щоб перешкоджати турецьким планам щодо закріплення в цій країні. Водночас повідомляється, що турецькі та ізраїльські офіційні особи провели прямі переговори в Азербайджані, що викликало критику з боку аналітиків, які

вбачають у дискусіях нову спробу розділити Сирію відповідно до іноземних інтересів. Ідеться навіть про сучасну змову у форматі «Сайкса-Піко». У таких умовах вивід американських військ сприймається негативно (URL: <https://english.almayadeen.net/news/politics/us-informed--israel-of-troop-withdrawal-date-from-syria--isr>).

Ізраїльське видання “Yedioth Ahronoth” розповсюдило інформацію про те, що офіційні особи в Тель-Авіві вважають присутність США в Сирії чинником стабільності. Тоді як виведення американських військ з регіону, на їхню думку, може посилити бажання Туреччини контролювати об’єкти військового значення вглибині Сирії. Газета повідомила, що Ізраїль попередив як Анкару, так і Вашингтон, що будь-яка турецька присутність на військових базах, наприклад Т4 в центральній Сирії, вважатиметься «перетином червоних ліній» і може «безпосередньо вплинути на свободу дій ізраїльської армії на північному фронті». Очікуваний вихід США із Сирії, а також «дружні відносини», продемонстровані президентами США й Туреччини під час спільної зустрічі, спонукають ізраїльські служби безпеки підвищити рівень готовності та тривоги. Видання зазначає, що Ізраїль стурбований посиленням напруженості з Туреччиною, яка відкрито працює над розширенням свого впливу в регіоні після падіння режиму колишнього диктатора Б. Асада (URL: <https://www.middleeastmonitor.com/20250416-us-to-withdraw-troops-from-syria-within-2-months-israel-media-reports>).

У свою чергу міністр закордонних справ Туреччини Х. Фідан під час виступу перед депутатами правлячої в країні Партії справедливості та розвитку (AK Parti), торкаючись ситуації в Сирії, звернув увагу на можливість зіткнення турецьких й ізраїльських винищувачів: «Наші літаки та літаки Ізраїлю літають у цей регіон. Але раніше ми вже встановлювали механізми щодо запобігання конфліктам зі США та Росією» (URL: <https://www.yenisafak.com/ru/news/29217>). Така заява може розцінюватися як прихована загроза в бік Тель-Авіва, після того як нещодавно ВПС Ізраїлю завдали ударів по сирійській базі Т4, на якій Туреччина планує розмістити свої бойові літаки та системи ППО.

Ще один стратегічний партнер США на Близькому Сході – Саудівська Аравія – стурбований потенційним зростанням впливу Туреччини в Сирії після виведення американських військ. Ер-Ріяд, який є головним суперником Анкари та Ірану в змаганнях за першість в ісламському світі, занепокоєний майбутнім Сирії після повалення режиму Б. Асада. Насамперед саудитів турбує той факт, що Туреччина розширює свій контроль над північною Сирією через свою військову присутність і підтримку сирійських угруповань, які можуть прагнути змінити військово-політичну ситуацію на шкоду Саудівській Аравії. Повалення режиму в Дамаску також змінило позицію Ірану, який сприяв утриманню Асада при владі, а тепер намагається відновити певний вплив на країну – перспектива, яку Ер-Ріяд також вважає для себе небезпечною. Крім того, Ізраїль став постійною проблемою для Саудівської Аравії, послаблюючи новий сирійський режим і його збройні сили, а також

встановлюючи політичні та економічні зв'язки з вождями друзських племен, щоб отримати важелі впливу в південній Сирії. Тому в Ер-Ріяді вважають, що Саудівська Аравія має змінити свою сирійську стратегію, щоб знайти баланс між стабілізацією країни, з одного боку, і протидією зростаючому впливу Туреччини, Ірану та Ізраїлю – з іншого (URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/syria-becomes-a-front-line-in-protecting-saudi-security?lang=en>).

Єгипетська реакція на можливе скорочення американської присутності на території регіону має доволі стриманий характер і зосереджена в основному на підтримці суверенітету Сирії та закликах до політичного врегулювання без зовнішнього втручання. Так, під час візиту до США міністр закордонних справ Єгипту Б. Абделатті підкреслив важливість поваги до єдності й територіальної цілісності Сирії, а також необхідність інклюзивного політичного процесу, який повинен охоплювати всі верстви місцевого суспільства, що дасть можливість Сирії стати джерелом регіональної стабільності (URL: <https://egyptindependent.com/egypt-to-decline-any-request-by-us-to-send-troops-to-syria-former-intelligence-official>).

Журналісти Aljazeera у своїх статтях наближаються до висновків, які під час першої каденції Д. Трампа вже робилися експертами ізраїльських аналітичних центрів, зокрема вищезгаданого BESA. Ідеться про небезпеку в разі звільнення з курдських в'язниць близько 10 тис. колишніх членів ІДІЛ, якщо загони Сирійських демократичних сил (SDF) буде втягнуто в бойові дії з турецькими проксі. З іншого боку, постійна присутність США є стримуючим фактором. Наявність американських баз дає можливість уникати зіткнень SDF із підтримуваними Туреччиною групами. Інакше можливим може стати погіршення ситуації з безпекою на контрольованій курдами сирійській території, де утримуються іділівці, вважає репортер Aljazeera Д. Степанські (URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/1/6/what-is-behind-us-strategy-of-keeping-troops-in-post-assad-syria>).

Інформація про виведення американських військ із Сирії викликала занепокоєння і в сусідньому Іраку, особливо серед представників шіїтського Координаційного рамкового об'єднання (Coordination Framework, далі – CF), яке підтримується Іраном. Минулого року Вашингтон і Багдад оголосили про угоду щодо згортання до вересня 2025 р. військової місії в Іраку очолюваної США коаліції, яка бореться з ІДІЛ. Згідно з домовленостями американські сили повинні були залишити військові бази, створені два десятиліття тому. Політичні та збройні угруповання, пов'язані з Іраном, були одними з найгучніших антиамериканських рупорів, які закликали до виходу військових США з Іраку, особливо після нападу ХАМАС на півдні Ізраїлю в жовтні 2023 р., подальшого бомбардування та наземного вторгнення Ізраїлю в Сектор Газа. Проте сьогодні у CF побоюються, що ІДІЛ може скористатися вакуумом влади в Сирії для відновлення своєї діяльності. Як зазначив один з офіційних представників Coordination Framework, більшість іракських політичних лідерів нещодавно переглянули свою попередню позицію й тепер виступають

за дислокування контингенту американських військ на території Іраку (URL: https://www.washingtontimes.com/news/2025/jan/31/regime-change-syria-iraq-factions-backtracking-pus/?utm_source=chatgpt.com).

У йорданських ЗМІ активно цитуються матеріали зі звіту генерального інспектора Пентагону про те, що «за відсутності тривалого [контртерористичного] тиску ІДІЛ [ДАЕШ], скоріше, може відродитися в Сирії протягом 6–12 місяців і повернути собі обмежену територію». Також очікується, що ІДІЛ представить передислокацію на батьківщину військових Сполучених Штатів Америки як «перемогу» та здійснить напади на американський персонал під час процесу виведення (URL: <https://jordantimes.com/news/region/us-withdraws-top-general-warns-daesh-threat-syria>).

Реакція сирійської сторони значно відрізнялася від сусідніх країн. Так, тимчасовий президент Сирії Ахмед аль-Шараа, колишній лідер угруповання Хайат Тахрір аш-Шам (HTS), з одного боку, висловив бажання відновити дипломатичні відносини зі США, з іншого – наголосив, що американські війська перебувають у Сирії без дозволу нового уряду й будь-яка іноземна військова присутність має бути узгоджена з Дамаском. Разом з тим Аль-Шараа підкреслив, що санкції США є найбільшим викликом для країни та закликав до їх скасування (URL: https://www.reuters.com/world/middle-east/syrias-sharaa-aims-restore-us-ties-no-contacts-yet-with-trump-administration-2025-02-04/?utm_source=chatgpt.com). Офіційні сирійські медіа, такі як агентство SANA, вітали плани США щодо виведення військ, називаючи їх перебування в країні «незаконною окупацією». Водночас опозиційні прокурдські ЗМІ, що підтримують SDF, висловлювали занепокоєння щодо виникнення військово-політичного вакууму та посилення на території країни впливу інших регіональних гравців, таких як Туреччина та Іран (URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/2/5/sdf-says-it-has-not-been-notified-of-reported-us-plan-for-syria-withdrawal>). У цілому реакція сирійських ЗМІ та влади щодо планів США з виведення військ відображає прагнення нової адміністрації до відновлення суверенітету та стабільності в країні.

Отже, виведення американського військового контингенту із Сирії може мати декілька серйозних наслідків, здатних кардинально змінити військово-політичну ситуацію на Близькому Сході. Насамперед ідеться про посилення конфронтації між Туреччиною та Ізраїлем через збіг інтересів Анкари й Тель-Авіва на території Сирії. Турецька Республіка намагається максимально використати нові можливості, що з'явилися в неї наприкінці минулого року, коли протурецька HTS захопила владу в центральній частині Сирії. Але Ізраїль не тільки намагається обмежити поширення турецького впливу в цій країні, а й збільшити зону свого контролю в південній Сирії. Саудівська Аравія також, як і Ірак, не в захваті від нових американських ініціатив. Ер-Ріяд бачить у них можливе відновлення в Сирії іранського впливу, а Багдад побоюється відродження ІДІЛ, чия кривава історія розпочиналася на території Іраку. Без американської допомоги курди не зможуть витримати військово-політичного

пресингу з боку турецьких проксі в Сирії, водночас пошуки ситуативного союзника можуть надати новий імпульс розвитку російсько-курдських відносин і через це відновити кремлівські позиції в регіоні. Для офіційного Києва в сучасних умовах негативним може стати подальше загострення турецько-ізраїльських відносин у контексті ускладнень з отримання військової та іншої допомоги від цих двох країн.

Наука суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Засідання Президії НАН України 16 квітня 2025 р.

Під головуванням президента НАН України академіка А. Загороднього 16 квітня 2025 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання було представлено дві наукові доповіді.

Доповідь «Каховське водосховище: сучасний стан, виклики та стратегія відновлення» виголосив директор Українського гідрометеорологічного інституту (УкрГМІ) ДСНС України та НАН України академік НАН України В. Осадчий.

У доповіді було представлено результати комплексного дослідження екологічних наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС, здійсненого в умовах повномасштабної війни. Науковці інституту, у тісній співпраці з фахівцями інших установ НАН України й зарубіжних партнерів, застосували міждисциплінарний підхід, що поєднав польові спостереження, супутниковий моніторинг, аналітичне та чисельне моделювання. Зокрема, для дешифрування залишкових водних об'єктів і рельєфу дна Каховського водосховища було використано дані із супутника “Sentinel-2” та індекс NDWI, що дало змогу оцінити об'єми води в різні періоди року та моделювати гідродинамічні наслідки катастрофи.

Окрему увагу було приділено вивченню складу донних відкладів, які протягом десятиліть акумулювали токсичні полютанти, зокрема важкі метали та радіонукліди. Дослідження показали, що донні відклади виконували роль природного буфера й залишаються важливим джерелом інформації про техногенне навантаження на екосистему з моменту створення водосховища.

Крім того, фахівцями УкрГМІ розроблено ряд інноваційних цифрових рішень, зокрема веббазовані комп'ютерні платформи для прогнозування водного балансу, змін клімату, посух і стану водних ресурсів. Ці інструменти вже впроваджуються у практику й будуть використані в процесі планування відновлення водосховища.

У 2025–2026 рр. УкрГМІ в співпраці з Інститутом гідробіології, Інститутом геологічних наук, Інститутом економіки та прогнозування НАН України, а також Інститутом водних проблем і меліорації НААН реалізуватимуть міжвідомчий науково-технічний проєкт, метою якого є

створення інтерактивної веббазованої системи для моделювання водогосподарського балансу у басейні Дніпра. Система даватиме можливість розраховувати сценарії з урахуванням можливого відновлення або остаточного зникнення Каховського водосховища, кліматичних змін, структури водокористування та економічних чинників.

В обговоренні доповіді виступили директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України В. Геєць, директор Інституту гідробіології НАН України академік НАН України С. Афанасьєв, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я. Яцків, віцепрезидент НАН України академік НАН України В. Богданов та академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В. Радченко.

Учасники дискусії підкреслили, що руйнування Каховської ГЕС у червні 2023 р. стало не лише екологічною катастрофою, а й подією, що має глибокі наслідки для енергетичної, продовольчої та гуманітарної безпеки України. Було наголошено, що, хоча безпосередньо електростанція не відіграла ключової ролі в енергобалансі країни, водосховище забезпечувало водопостачання для ряду галузей – від аграрного сектору до промисловості й житлово-комунального господарства.

Обговорення засвідчило необхідність міждисциплінарного підходу до подальших досліджень, які мають охоплювати гідрологічні, екологічні, економічні, інженерні та соціальні аспекти. Прозвучали пропозиції щодо створення міжінституціональної дослідної структури для координації робіт з аналізу наслідків катастрофи та напрацювання сценаріїв відновлення або трансформації водосховища.

Особливу увагу учасники приділили питанням мінімального екологічного стоку, загрозі засолення нижньої течії Дніпра, проблемам збереження біорізноманіття та перспективам використання територій водосховища в новому форматі, зокрема як природоохоронного або рекреаційного ландшафту. Також було наголошено на важливості вивчення випаровування води, впливу на мікроклімат і забезпечення населення якісною питною водою.

Далі було заслухано доповідь директора Українського ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького Держлісагентства України та НАН України (УкрНДІЛГА) члена-кореспондента НАН України В. Ткача на тему: «Сучасний стан лісів в Україні: вплив глобального потепління та російської агресії».

Він окреслив масштабну трансформацію стану лісових екосистем України, що відбувається під впливом одразу двох потужних чинників – російської збройної агресії та змін клімату. За оцінками науковців, близько третини українських лісів зазнали ушкоджень, понад 450 тис. га забруднено вибухонебезпечними предметами, а майже 40 % усіх лісових пожеж спричинено бойовими діями. Це зумовлює необхідність оперативного

моніторингу, оцінювання збитків та розроблення ефективних заходів з відновлення лісового фонду.

Окрему увагу доповідач приділив стратегічним науковим напрямам, що реалізуються в УкрНДІЛГА. Зокрема, ідеться про впровадження принципів наближеного до природи лісівництва, створення високопродуктивних лісів, використання садивного матеріалу з покращеними генетичними властивостями, біологічні методи захисту від шкідників, а також програмно-цільові технології лісовирощування. Упродовж останнього десятиліття інститут запропонував близько 40 наукових розробок, які вже впроваджено в практику лісогосподарських підприємств.

Істотним досягненням стало створення геопорталу «Ліси України», який є основою для цифровізації керування галуззю. Інститут також бере участь у формуванні підходів до оцінювання збитків, завданих лісовому господарству внаслідок війни, і вже подав до Держлісагентства наукові пропозиції щодо уніфікації методик для подальшого використання в міжнародних судових інстанціях.

Окрема частина доповіді була присвячена впливу змін клімату на лісові біоценози: ослаблення деревостану, збільшення уражень шкідниками та хворобами, погіршення здатності лісів поглинати парникові гази. У відповідь на ці виклики Інститут розробив і впроваджує «Стратегію адаптації лісів і лісового господарства України до зміни клімату», схвалену Держлісагентством.

В обговоренні доповіді виступили начальник Управління лісового господарства та відтворення лісів Державного агентства лісових ресурсів України І. Будзінський, радник при дирекції Інституту географії НАН України, завідувач відділу картографії цього ж інституту академік НАН України Л. Руденко та генеральний директор НТК «Інститут монокристалів» НАН України академік НАН України В. Семиноженко.

Під час обговорення було підкреслено, що війна спричинила масштабне забруднення лісів вибухонебезпечними предметами та зробила значну частину територій недоступною для обстежень. Водночас глобальні кліматичні зміни загострюють проблеми деградації лісів, поширення шкідників, пожеж і зниження біорізноманіття.

Особливу увагу було приділено питанню збереження самосійних лісів, які можуть потрапити під обмеження в межах нового європейського регламенту щодо недопущення знеліснення. Ішлося також про необхідність ухвалення нової кліматичної програми та Лісового кодексу України.

Окремо було відзначено поступ у цифровізації лісової галузі: створено електронні бази обліку деревини та системи простежуваності її походження відповідно до європейських стандартів.

Академічна спільнота висловила готовність активніше долучатися до формування стратегічних документів для розвитку лісового господарства України.

Наостанок учасники засідання розглянули кадрові й поточні питання.

Зокрема, Президія НАН України підбила підсумки щорічного конкурсу на найкращі показники у сфері винахідницької діяльності та присвоєння звання «Винахідник року». У 2024 р. установами академії подано 387 заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності, зокрема 127 – на винаходи. Було зареєстровано 256 винаходів та корисних моделей, укладено 33 ліцензійні угоди. Серед установ НАН України, що найактивніше здійснюють ліцензійну діяльність, було відзначено Інститут фізіології рослин і генетики, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного, Інститут проблем математичних машин і систем.

Переможцями конкурсу за досягнення найкращих показників у винахідницькій роботі, створенні, охороні та використанні об'єктів інтелектуальної власності визнано:

- Інститут термоелектрики НАН України та МОН України – перше місце;
- Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України – друге місце;
- Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України – третє місце.

Звання «Винахідник року НАН України» присуджено 10 науковцям з різних інститутів за вагомий внесок у розвиток інновацій та патентно-ліцензійну діяльність **(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 22.04).**

***

Заява Національної академії наук України щодо чергового воєнного злочину російського агресора – ракетного удару по Сумах

Національна академія наук України рішуче засуджує черговий цинічний російський воєнний злочин – ракетний удар по м. Суми, здійснений 13 квітня 2025 р., у день Вербної неділі, коли християни вшановують одне з найбільш світлих свят перед Великоднем. Дві балістичні ракети, що влучили в центр міста, забрали життя 35 мирних жителів, серед яких двоє дітей, 117 осіб, включно з 15 дітьми, зазнали поранень.

Унаслідок атаки було зруйновано житлові будинки, громадський транспорт, освітні заклади, зокрема будівлі Сумського державного університету, та інші об'єкти цивільної інфраструктури. Пошкоджено будівлю Інституту прикладної фізики НАН України, розташовану в архітектурній пам'ятці – садибі Суханових-Сумовських. Руйнувань зазнала наукова інфраструктура.

Цей злочин є черговим свідченням цілеспрямованого терору проти мирного населення та наукової спільноти України. Він укотре демонструє, що російський агресор не прагне миру, а навмисно атакує цивільних, щоб посіяти страх і розпач. Світ має дати жорстку відповідь на ці дії, посилюючи санкції та надаючи Україні необхідну допомогу для захисту свого народу.

Національна академія наук України закликає міжнародну спільноту, уряди демократичних країн рішуче засудити цей воєнний злочин та посилити тиск на агресора для припинення терору проти цивільного населення.

«Ми висловлюємо щирі співчуття родинам загиблих та підтримку всім постраждалим» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 14.04*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Науковці академії вдруге провели круглий стіл з проблем ринків товарів і послуг України в умовах воєнного стану.

Відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України 2 квітня 2025 р. вдруге провів у дистанційному форматі круглий стіл «Проблеми ринків товарів і послуг України в умовах воєнного стану» (перший такий захід відбувся торік у квітні). До обговорення долучилося чимало українських та іноземних науковців й освітян, що засвідчило зростання інтересу до заявленої тематики.

Відкриваючи засідання, модератор круглого столу, завідувач відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук В. Венгер зазначив, що жити, працювати й розвиватися в умовах війни – це надскладне завдання, тож науковці та експерти мають об'єднати зусилля в пошуках дієвих рішень для подолання безпрецедентних викликів, пов'язаних з воєнними діями, що завдають значних втрат українській промисловості через:

- руйнування виробничої та логістичної інфраструктури;
- скорочення платоспроможного попиту;
- зміни в структурі експорту й імпорту;
- дефіцит кваліфікованих працівників;
- посилення фрагментації світової торгівлі;
- цифровізацію економіки;
- посилення екологічних вимог.

Водночас ці виклики, за словами В. Венгера, відкривають можливості для трансформації економіки, зокрема для:

- розвитку внутрішнього виробництва та формування нових сфер діяльності;
- зміцнення стратегічних галузей;
- посилення міжнародної співпраці для економічного відновлення й зростання.

Це унеобхіднило розкриття внутрішніх можливостей України, що й стало метою другого круглого столу, присвяченого проблемам ринків товарів і послуг України в умовах воєнного стану.

Директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України В. Геєць у зверненні до учасників заходу зазначив, що тематика,

винесена на обговорення, є надзвичайно складною та актуальною. З одного боку, серйозні проблеми, пов'язані з кліматом, біорізноманіттям, нерівністю, невизначеністю, визнаються на глобальному рівні. З іншого – глобальний світ завдяки ідеологемам ліберальної торгової політики довів, що ринок за багатьма своїми складниками не завжди виступає ефективним інструментом. Це призводить до серйозних суперечностей, які викликають торговельні війни. Інститут економіки та прогнозування НАН України здійснює моніторинг цих процесів, фахівці установи регулярно публікують матеріали про результати таких спостережень, і цю ініціативу неодмінно варто продовжувати.

В. Геєць також звернув увагу на те, що Міжнародний валютний фонд та інші міжнародні фінансові організації перейшли від політики стабілізації до політики підтримки промислового розвитку. Це серйозно змінює як ідеологему, так і співпрацю України з міжнародними фінансовими організаціями, надто у використанні інструментів промислової та торговельної політики. Тобто від ринкових інструментів не відмовляються, проте Міжнародний валютний фонд наголошує на доцільності застосування – паралельно з фінансовими інструментами – і сучасних інструментів торговельної та промислової політики для промислового розвитку на засадах нових етапів технологічних революцій.

В умовах невизначеності, посилені повномасштабним російським вторгненням і трансформаціями торговельної політики США, обговорення й аналіз наслідків для розвинених країн і країн, які динамічно розвиваються, сприятиме ухваленню обґрунтованих і виважених політико-економічних рішень на рівні керівництва держави.

Заступник директора з наукової роботи Інституту економіки та прогнозування НАН України, член-кореспондент НАН України С. Кораблін відзначив, що проведення круглого столу, де аналізуються зміни імперативів суспільного розвитку, стає традицією. За словами науковця, ідеї масового дерегулювання та рещорингу втратили новизну, і на зміну їм прийшли європейські дискусії про декаплінг і френдшоринг – згортання економічних і фінансових контактів з недружніми країнами на користь політичних партнерів. Ринкова логіка порушується: замість отримання взаємної вигоди торговельні партнери перетворюють співпрацю на справжні економічні війни, де переможець може бути тільки один. Тобто активізується спроба наочної монополізації чи олігополізації міжнародних товарних ринків і економічних відносин. Одним з найефективніших аргументів такої монополізації чи олігополізації є не лише конкурентні переваги, а й військовий потенціал конкретних країн.

У цьому контексті постає важливе запитання: чи готова Україна до таких реалій? Протягом 2014–2022 рр. виявилось, що для самозахисту нам бракувало не лише оборонної готовності, а й економічної та фінансової спроможності. Водночас С. Кораблін звернув увагу на такий парадокс: в останньому рейтингу американського фінансового журналу Forbes за 2024 р., де представлено дані щодо найбільших публічних корпорацій світу, немає

жодної української компанії, а от в оновленому рейтингу найбагатших людей світу за версією того ж видання прізвища українських бізнесменів є. Висновки з цих порівнянь, як вважає вчений, потребують наукових дискусій щодо пошуку і застосування ефективних інструментів торговельної та промислової політики для посилення фінансової спроможності України.

Як підкреслив заступник голови з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, доктор економічних наук, професор С. Захарін, одним із ключових елементів системи впровадження цивілізованих засад функціонування ринків товарів і послуг є ефективний захист прав споживачів. Проте, як він пояснив, через повномасштабне російське вторгнення і запровадження правового режиму воєнного стану планові перевірки у сфері захисту прав споживачів майже не здійснюються. Відповідно до рішення уряду, можливі лише позапланові перевірки за зверненням споживача. І щоб здійснити таку перевірку, необхідно отримати погодження Міністерства економіки України. Тобто якщо хтось із громадян України придбав неякісний товар і це повністю доведено документами, то наразі держава не може здійснити перевірку з виїздом на місце і зафіксувати цей факт. Це негативно позначається на середовищі, в якому формуються ринки товарів і послуг, і не свідчить про цивілізований перебіг процесу. Розв'язати проблему можна за допомогою інституційних механізмів, що їх в Україні реалізує Держспоживслужба, надаючи рекомендації та консультації щодо дій споживачів для захисту своїх прав відповідно до норм чинного законодавства, що є обов'язковим елементом перемовин щодо європейської інтеграції.

Старший науковий співробітник Варшавської школи економіки (Польща), кандидат економічних наук Л. Волощенко-Холда зупинилася на питанні щодо інвестування у країні, охопленій війною. На основі комплексного огляду сучасних досліджень доповідачка визначила чинники, що сприяють мобілізації капіталу.

Директор департаменту сталого розвитку та екології продуктів Хіміко-технологічного університету у Празі (Чехія), професор, доктор В. Кочі в доповіді «Вуглецевий слід – новий показник сталого розвитку, що підтримує бізнес та експорт продукції» окреслив перспективи виходу українських виробників на європейські ринки. І нагадав, що відповідно до низки нормативно-правих документів, директив, стандартів, пов'язаних із Зеленим курсом ЄС, усі промислові і сільськогосподарські виробники зобов'язані підтвердити екологічну відповідність своєї продукції.

Професор Інституту наук про життя, навколишнє середовище та клімат (Польща), доктор П. Осубка на основі чинних положень міжнародного права проаналізував можливості України отримати компенсацію за шкоду, завдану її довкіллю та клімату збройною агресією російської федерації.

Аспірант департаменту сталого розвитку та екології продуктів Хіміко-технологічного університету у Празі (Чехія) І. Гарасимчук розглянула сучасні

технології декарбонізації металургійної промисловості, які сприяють зменшенню викидів вуглецю та енергоефективності виробничих процесів.

Головний науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України (НААН) Т. Осташко в доповіді: «Перспективи та обмеження сільськогосподарського експорту України до ЄС» зазначила, що запровадження з 2022 р. автономних торговельних преференцій у вигляді призупинення імпорتنних мит і квот на український експорт до ЄС відкрило нові перспективи для українського експорту, проте, застосування з червня 2024 р. механізму «екстреного гальмування» задля стабілізації імпорту деяких чутливих українських сільськогосподарських товарів призведе до консервування обсягів їхнього експорту до ЄС на рівні 2022–2023 рр. Іншим негативним наслідком цих обмежень може стати те, що у разі підписання Угоди про асоціацію між Меркосуром (економічним об'єднанням південноамериканських держав) і Європейським Союзом український імпорт м'яса птиці та кукурудзи на ринку ЄС частково заміниться експортом із Бразилії.

Провідний науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, доктор економічних наук, доцент О. Кушніренко визначила зміни управлінських підходів під час формуванні торговельної та промислової політики в умовах глобальної невизначеності, окреслила оновлені пріоритети ЄС на 2024–2029 рр. (зокрема, створення Європейського оборонного союзу для кращого управління кризами і поліпшення безпеки) та запропонувала можливості для посилення взаємовигідної співпраці (наприклад, напрями інтеграції українського обороннопромислового комплексу в європейську оборонну систему).

Як зауважив провідний науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, доктор економічних наук О. Пустовойт, основним ринковим важелем відновлювального економічного зростання протягом 2023–2024 рр. був попит сектору загальнодержавного управління, який зріс у 1,4 раза. Це відбулося завдяки розширенню колективних споживчих витрат у 2,2 раза. Водночас споживчі витрати населення зменшилися на 30 % порівняно з 2021 р., тобто вони не стимулювали розширення виробництва товарів і послуг в економіці. Проте відносно висока динаміка української економіки супроводжувалася додатковим наростанням економічних диспропорцій. У 2022–2023 рр. зовнішній борг сектору загальнодержавного управління зріс на 45 млрд дол. Це стало причиною зростання валового боргу України з 127,7 до 161,5 млрд дол. Посилились диспропорції і в зовнішньоекономічному секторі України. Зокрема, 2023 р. вартість одиниці імпортованої продукції в Україні становила 2,37, а експортованої – 0,36 дол./кг, а 2024 р. ці показники сягнули відповідно 2,45 та 0,32 дол./кг. Тобто 2024 р. вартість одиниці ваги імпортової продукції майже в 7,6 раза перевищувала аналогічний показник експорту.

Старший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, доктор економічних наук, доцент О. Ципліцька наголосила на цифровій промисловій політиці як засобі досягнення цифрового лідерства в умовах глобальної конкуренції. Як зазначила доповідачка, у протистоянні США, ЄС і Китаю за світове лідерство у сфері цифрових технологій кожна з країн розробила свою модель цифрової промислової політики та набір інструментів, які дали змогу домінувати у певному географічному просторі. Політичні ініціативи цих країн та інтеграція цифрових технологій у зовнішні ринки через інвестиції та транскорпоративні структури зумовлюють створюють виклики і можливості, які постають перед Україною у контексті міжнародної економічної співпраці.

Старший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, доктор економічних наук О. Снігова зосередилася на чинниках мотивації впровадження цифрових технологій у промисловості для подолання розривів у цифровій трансформації ринків в умовах євроінтеграції.

Модератор круглого столу, завідувач відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, доктор економічних наук В. Венгер у своїй доповіді обґрунтував комплекс інструментів торговельної та промислової політики, зокрема, важливість державної підтримки виробників, експортного кредитування, спеціальних режимів для індустріальних парків, податкових стимулів для інвестицій у виробництво, а також локалізації виробництва. До того ж, за словами науковця, важливо адаптувати ці інструменти до умов воєнного стану і розширення джерел фінансування повоєнного відновлення.

Під час заходу було представлено і стендові доповіді:

– «Прогнозування вартості криптовалют» (автори – завідувач кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Національного університету «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка», кандидат економічних наук, доцент М. Чижевська і представниця компанії Swiss Re Management AG (Братислава, Словаччина), кандидат економічних наук О. Тимофєєва).

– «Корпоративне управління декарбонізацією економічного сектора» (науковий співробітник відділу економіки енергетики та клімату Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук Л. Венгер).

– «Прогнозування динаміки споживчих цін в умовах воєнного стану» (провідний науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук В. Олефір).

– «Перспективи національного сектору ІТ-послуг» (старший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук О. Биконя).

– «Права та інтереси споживачів у сфері цифрової торгівлі: деякі питання захисту» (старший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук В. Гуменюк).

– «Ключові чинники диференціації процесів цифрової трансформації промислового сектору» (старший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук Е. Шелудько).

– «Інтеграція національних авіаційних підприємств у європейський простір» (науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук, доцент Н. Романовська).

– «Методичні підходи до оцінювання цифрової зрілості бізнесу» (науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат економічних наук М. Завгородня).

– «Вплив цифрових промислових кластерів на розвиток сучасних ринків» (молодший науковий співробітник відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України О. Зарудна).

– «Драйвери розвитку ринків високотехнологічної продукції в Україні» (аспірант відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України І. Мосійчук).

– «Перспективи розвитку автомобільної галузі України» (аспірант відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України О. Савочкін).

– «Українська сільськогосподарська техніка у воєнний час» (аспірант відділу торговельної та промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України І. Савченко).

На завершення організатори запросили всіх учасників події долучилися до II Міжнародної науково-практичної конференції: «Наукові стратегії в контексті глобальних викликів», запланованої у Варшаві (Польща) на 16 квітня 2025 р. (серед організаторів – Інститут економіки та прогнозування НАН України), та до наступного круглого столу з проблем ринків та послуг – вже 2026 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 10.04*).

***

Керований хаос еволюції: випадок китоподібних

Наприкінці березня 2025 р. фаховий журнал “Communications Biology”, що належить до видавничої групи “Nature”, опублікував статтю “Humerus shape evolved in cetaceans under relaxed selection and random drift” («Форма плечової кістки еволюціонувала у китоподібних під впливом релаксованого добору та випадкового дрейфу»). Ініціаторами і головними виконавцями

дослідження, про яке йдеться у цій публікації, є науковці Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Пресслужба академії розпитала кількох авторів про мету, хід і результати їхньої роботи за цим напрямом.

– Пане Ігоре, що спонукало вас із колегами взятися за цю тему? І чому в дослідженні фігурує саме плечова кістка? – запитую одного з авторів статті, завідувача відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, доктора біологічних наук І. Дзеверіна.

– Почну здалеку. Тема цілісності організму насправді дуже стара і вже стала класичною в загальній біології. Давно відомо, що, по-перше, будь-яка жива істота у певний спосіб пристосована до умов середовища. До того ж, на доволі високому рівні. Наприклад, наша дихальна система ідеально пристосована до споживання кисню з атмосферного повітря, а кровоносна система здатна насичувати цим киснем наш організм, причому саме з тими навантаженнями, які є. Наші м'язи мають саме таку потужність, щоб рухати наше тіло з його масою, а наш скелет – такі біомеханічні властивості, щоб утримувати ці м'язи. Словом, наш організм дуже добре пристосований до умов існування. Але є і другий важливий аспект, який фактично впливає з попереднього: всі ці ознаки ще й дуже добре пристосовані одна до одної. Тобто, крім пристосованості до умов навколишнього середовища, нашому організмові властивий також високий рівень внутрішньої інтеграції. Ми не просто пристосовані – ми надзвичайно цілісні. Завдяки цьому організм взагалі може функціонувати як єдине ціле.

Обидві ці властивості живих істот тривалий час слугували аргументом на користь креаціонізму (креаціонізм – це уявлення про те, що Всесвіт створила надприродна сила, наприклад, Бог. – тут і далі примітка пресслужби НАН України, якщо не зазначено інше.). Не було зрозуміло, як міг виникнути організм такого високого рівня досконалості. Лише Дарвінова ідея природного добору пояснила, як у природний спосіб з'явилася досконалість, адаптованість організму. Можна сказати, що Дарвін зробив дуже велику послугу атеїстичному світогляду. Атеїстична філософія існувала, звісно, і раніше. Були філософи, які заперечували ідею Бога. Але їх завжди можна було загнати у глухий кут запитаннями про появу і розвиток живої природи. Адже якщо погодитися із твердженням про одвічну доцільність організації живих істот, то наступним кроком є припущення про існування якогось інтелекту, який все це створив. Дарвін пояснив, як життя могло з'явитися без такого інтелекту. Та його пояснення є загальним. Тобто в загальних рисах було ясно, що цілісність організму – це теж наслідок природного добору, бо той, хто цілісніший, має кращі шанси вижити. Але потрібно було ще розробити докладнішу теорію. Наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. це стало улюбленою проблемою ідеалістичних філософських концепцій, зокрема, холізму та віталізму (холізм – філософський напрям, що розглядає світ як єдине ціле і результат творчої еволюції; віталізм – антинауковий напрям у біології, що розглядав живих істот як таких, що ними керують надприродні та незбагненні «сили життя»). Вивчав її також І. Шмальгаузен, засновник нашого інституту, а також, до речі,

завідувач того відділу, в якому ми зараз перебуваємо [І. Шмальгаузен (1884–1963) – науковець-зоолог, еволюційний біолог, який доклався до постання синтетичної теорії еволюції. Директор Інституту зоології у 1930–1941 рр., академік. Наукові праці присвячено порівняльній анатомії та ембріології, еволюційній морфології, походженню наземних хребетних, вивченню процесів росту організмів, феногенетиці, біокібернетиці, загальнобіологічним проблемам). А я є спадкоємцем І. Шмальгаузена по прямій лінії – після Б. Балінського, Б. Новикова, В. Касьяненка, С. Манзія та М. Ковтуна (Б. Балінський (1905–1997) – український та південноафриканський ембріолог, ентомолог, доктор біологічних наук, професор. Основні праці – з експериментальної та порівняльної ембріології. Б. Новиков (1909–1986) – ембріолог, фізіолог, доктор біологічних наук, професор. Наукові праці стосуються гістофізіології та регуляції розвитку. В. Касьяненко (1901–1981) – зоолог і анатом, директор Інституту зоології у 1950–1963 рр., академік. Наукові праці присвятив порівняльній анатомії хребетних, еволюційній морфології ссавців та історії науки. С. Манзій (1913–2008) – фахівець з порівняльної, функціональної та еволюційної морфології хребетних, доктор біологічних наук, професор. М. Ковтун (1937–2020) – еволюційний морфолог, фахівець з порівняльної, функціональної та еволюційної морфології хребетних, передусім морфології та ембріології кажанів, доктор біологічних наук, професор]. Отже, І. Шмальгаузен активно досліджував цілісність організму в індивідуальному й історичному розвитку. Останньою темою, над якою він працював у стінах нашого інституту, була «Интегрирующая роль естественного подбора» («Інтегруюча роль природного добору»). За часів лисенківщини її скасували, а І. Шмальгаузен – звільнили з нашого Інституту, і більше він до роботи в нас не повернувся. Відповідно, дослідження за цим напрямом надовго припинилися. Потім їх було дуже складно відновити. Ми цим і досі займаємося. Тобто наслідки лисенківщини виявилися дуже серйозними.

У чому полягала проблема, яку намагався розв'язати І. Шмальгаузен? Річ же не лише в тім, що організм цілісний. Питання в тому, як це еволюційно відбувається. Адже одну цілісну систему має замінити інша, нова цілісна система. Крім того, організм на всіх проміжних етапах теж має лишатись і цілісним, і адаптованим. Але як це можливо? Чи рівень цілісності організму змінюється у процесі еволюції? Бо ж не можна очікувати, що якісь випадкові мутації змінюватимуть все досконало. Радше, навпаки, вони розбалансуюватимуть структуру. Скажімо, мутація кісток не призведе до необхідної зміни м'язів чи іннервації. Тому потрібно шукати пояснення, як все відбувається. І. Шмальгаузен запропонував таке пояснення. Це була його теорія цілісності організму, або ж теорія стабілізуючого добору. Саме в цьому річищі ми з колегами і намагалися рухатись, працюючи над своїм дослідженням. Але рухатись у сучасному стилі, бо ми не є меморіальним відділом, який повторює те, що робив І. Шмальгаузен. Ми виходили із

сучасного рівня науки і спробували дослідити, як змінюється цілісність організму і якими є механізми цієї зміни.

Перш ніж перейти до головного, маю також зробити відступ про механізми зміни цілісності організму. Оскільки еволюція – це спрямовані спадкові зміни з покоління в покоління, а закономірності змінення ознаки з покоління в покоління є матеріалом для генетики, то будь-яка теорія еволюції має ґрунтуватися на генетичному фундаменті. У сучасній науці розроблено дуже деталізовану теорію популяційної генетики, котра надзвичайно добре узгоджується з емпіричними даними. Вона побудована за математичною схемою, описується в математичних термінах і за рівнем математизації навіть нагадує теоретичну фізику. Нічого кращого в цьому напрямі наразі не запропоновано. Фактично мова популяційної генетики як була, так і досі залишається єдиною адекватною мовою для опису еволюції. Тож саме на цей фундамент має спиратися теорія еволюції. Таких варіантів цієї теорії зараз є два. Перший – це синтетична теорія еволюції в розумінні Р. Фішера, Д. Голдейна, С. Райта, Т. Добржанського й інших класиків середини ХХ ст. [Р. Фішер (1890–1962) – британський еволюціоніст і генетик, засновник кількісної генетики і популяційної генетики (разом з Д. Голдейном і С. Райтом). Д. Голдейн (1892–1964) – британський біолог, один із засновників синтетичної теорії еволюції та популяційної генетики. С. Райт (1889–1988) – американський генетик, один із засновників синтетичної теорії еволюції; сформулював математичну модель генетичного дрейфу. Т. Добржанський (1900–1975) – український та американський генетик і еволюційний біолог. Доклався до створення сучасної синтетичної теорії еволюції]. Другий – теорія нейтралізму М. Кімури (М. Кімура (1924–1994) – японський біолог, теоретик популяційної генетики, автор нейтральної теорії молекулярної еволюції). Математична основа в них спільна – вже згадана теорія популяційної генетики. Але цікаво, що, попри це, за біологічним сенсом вони істотно різняться. З погляду синтетичної теорії еволюції, основним механізмом, що зумовлює адаптацію і різноманітність живої природи, є природний добір у різних формах, хоча велику роль відіграють і випадкові процеси – так званий генетичний дрейф. З погляду М. Кімури – навпаки: роль адаптації не дуже велика, а різноманітність здебільшого є результатом випадкових процесів, генетичного дрейфу. Тобто формально відмінності між цими двома теоріями нібито не такі вже і суттєві: одні основним вважають добір, але визнають і дрейф; інші основним вважають дрейф, хоча визнають і добір. Здається, суто кількісна різниця. Математика однакова. Але фактично йдеться про дуже відмінні розуміння еволюційного процесу. М. Кімура ж загалом не заперечує адаптацію – він просто вважає, що одні адаптації суто випадково змінюються рівноцінними адаптаціями і якщо ми прагнемо збагнути, як еволюціонувала цілісність, то маємо з'ясувати причини цих випадкових змін. Організм може змінювати ознаки випадково (під впливом генетичного дрейфу) або спрямовано (під впливом природного добору). Нашою нульовою гіпотезою

було вважати зміну суто випадковою і спробувати довести ефект добору, тобто спростувати цю нульову гіпотезу на матеріалі виявів цілісності.

Ось така преамбула. Тепер – до нашого дослідження. Воно було частиною великого наукового проекту «Цілісність організму ссавців як фактор стійкості при водному та повітряному способах життя на прикладі скелетних ознак», який ми три роки виконували за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України. Яка була ідея? Ми вирішили розглянути найрадикальніші еволюційні зміни, коли види змінювали середовище існування і їхній організм повністю перебудовувався під час цих змін. Скажімо, якщо предки коня перейшли від життя в лісі до життя у степах, то це, звісно, цікаве еволюційне перетворення (і хрестоматійний приклад у сучасних підручниках з еволюції), проте, навряд чи воно супроводжувалося радикальною перебудовою. Предок коня – еогіпус – значно менший за розмірами, але це однаково кінь. Ми ж проаналізували еволюційний процес там, де зміни були найбільші, саме для того, щоб дізнатись, як змінювалася система інтеграції організму. Першим модельним об'єктом ми обрали китоподібних (як приклад, еволюційних перетворень під час переходу до життя в морському середовищі), а другим – кажанів (вони демонструють перетворення при опануванні силового польоту). До речі, у другій частині дослідження, тобто щодо кажанів, ми теж маємо дуже цікаві результати і хороші публікації, але це тема окремої розмови.

Тепер щодо китоподібних. Уточнення «на прикладі скелетних ознак» не випадково фігурує у формулюванні теми нашого наукового проекту за грантом Національного фонду досліджень України, тому що чимало змін пов'язані саме з м'якими тканинами, але інформація про них не зберігається у палеонтологічному літописі. Тому скелетні ознаки, з цього погляду, мають перевагу. Крім того, завдяки особливостям будови їх легше описувати – форма стабільна і незмінна, кістка мінералізована тощо. Стаття, про яку ми говоримо, містить результати вивчення еволюційних змін плеча китоподібних як основи органу руху – передньої кінцівки. Яка тут проблема? Біомеханіка локомоції ссавців – це дуже добре досліджена тема. Відомо, як рухаються всі наземні ссавці (включно з людиною), крім дуже екзотичних. Добре досліджено, як рухається кінцівка, яке навантаження на кістки, як функціонують м'язи. Проте в китів все інакше. І навіть знання про еволюцію коней, корів, оленів чи бегемотів не дуже допоможуть. Чому я згадав про копитних? Бо наземний предок китоподібних був, вочевидь, дуже близьким родичем предків прадавніх бегемотів. Хоча до водного середовища вони пристосовувалися незалежно одні від одних. Цікаво, що за кілька мільйонів років по тому, як китоподібні так радикально змінили середовище існування, бегемоти теж потроху посунули у воду. (Взагалі невідомо, як виглядали на тому етапі предки гіпопотамів, а от предки китоподібних 50 млн років тому нагадували одночасно свиню і собаку. – Прим. П. Гольдіна). Утім, це виходить за межі нашого дослідження... Отже, на матеріалі плечової кістки ми хотіли дізнатись, як китоподібні перетворювались еволюційно, як їхнє плече змінювалося після

переходу до водного середовища, як змінюване плече інтегрувалося з іншими частинами організму, якими були генетичне підґрунтя і механізм цієї перебудови. Тобто ми прагнули з'ясувати, чи це випадкові зміни під впливом генетичного дрейфу, а чи спрямовані зміни під впливом природного добору.

Це, як пишуть у наукових статтях, постановка проблеми. Її технічне розв'язання потребувало дуже серйозної роботи, і до того ж різнопланової. Передусім необхідно було математично описати плече. Для цього застосовують методику геометричної морфометрії. У найпростіших випадках вистачить і фотографії, щоб визначити координати деяких міток. Але для структур зі складною тривимірною топографією цього не досить – їх потрібно сканувати, а координати визначати у тривимірному просторі. (Плече китоподібних тому і лишалося неописаним, що його форму важко навіть пояснити словами, – воно складається з багатьох опуклих поверхонь. Відтворення форми в точних геометричних термінах, зокрема, важливе для створення деталей технічних виробів, що повторюють форму плавця. Тим часом саме плече є єдиним важелем, завдяки якому рухається кінцівка кита. Тому розуміння еволюції цієї кістки є принциповим для розуміння еволюції та логіки руху китів. Саме тому, завдяки поєднанню цих теоретичних і практичних завдань, плечову кістку було обрано для дослідження чинників і закономірностей еволюції. – Прим. П. Гольдіна). Отже, найперше ми мусили відсканувати чимало кісткового матеріалу великої кількості видів, що належать до різних груп китів і дельфінів, тобто охопити максимум еволюційного й анатомічного різноманіття, і одержати набори тривимірних міток. Ми отримали дані від найменших за розміром морських свиней до синього кита.

– Сканер ви з колегами придбали завдяки гранту Національного фонду досліджень?

– Саме так. І за це ми дуже вдячні Фонду, бо без приладу можна було й не починати роботу. Із фотографій ми отримали б якусь інформацію, але тільки мінімум, який не дає уявлення про тривимірність структури.

...Далі потрібно було дізнатися про генетичну базу: які гени координують еволюційний процес і як вони змінювалися. Потім – відстежити зміни фенотипних ознак, тобто перейти від наборів координат до еволюційних трендів і напрямів еволюції. Щоб, зрештою, з'ясувати, діяв там спрямований природний добір чи випадкові генетичні зміни. Тестування добору – окрема дуже складна математична проблема, її розв'язують різними методами на різному матеріалі, і мало хто в нас уміє це робити.

– «У нас» – це в Інституті зоології чи взагалі в Україні?

– Я б сказав так: в Україні це вміють троє людей, і всі вони працюють у нашому інституті. Це М. Гхазалі, В. Теліженко і Ваш покірний слуга. Конкретно в цьому дослідженні найбільшу роботу з даними виконали троє співавторів – М. Гхазалі, В. Теліженко та С. Давиденко (М. Гхазалі, старший науковий співробітник відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, кандидат біологічних наук. В. Теліженко,

аспірант цього ж відділу. С. Давиденко, молодший науковий співробітник відділу, доктор філософії з біології). С. Давиденко відсканував величезний обсяг кісткового матеріалу, забезпечив нас тривимірними реконструкціями, а В. Теліженко і М. Гхазалі по-різному проаналізували ці дані, зробили висновок про цілісність, модульність і про вплив еволюційних чинників. В. Теліженко опікувалася генетичними даними, аналізувала їх методами біоінформатики (це надзвичайно складний і кропіткий математичний аналіз), а М. Гхазалі – фенотипними даними, даними морфометрії, й аналізувала їх за допомогою філогенетичних порівняльних методів. І колеги продемонстрували свою майстерність на найвищому рівні. Крім того, чимало даних зібрали і відсканували П. Гольдін, М. Гхазалі, П. Отряжий, К. Вишнякова [П. Гольдін, провідний науковий співробітник відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, доктор біологічних наук, професор. П. Отряжий, аспірант цього відділу. К. Вишнякова, науковий співробітник Українського наукового центру екології моря (Одеса), старший науковий співробітник Національного антарктичного наукового центру (Київ), кандидат біологічних наук]. К. Вишнякова також працювала з матеріалами у природі.

Тут я, мабуть, зроблю ліричний відступ про те, як все відбувалося. Розумієте, більшість співавторів дослідження – це мої співробітники (працівники відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України). Я щодня з ними спілкуюся, все про них знаю, знаю, на що вони здатні, – і все одно я в захваті від якості їхньої роботи. Робота ж надзвичайно складна, велика і потребувала дуже високої кваліфікації. До деяких деталей доводилося повертатися по кілька разів. Рецензування було тривале, ми кількаразово переробляли статтю за зауваженнями рецензентів. Довелося навіть шукати нових методів і відповідей на серйозні запитання. Але все вдалося. Ми напрацювали надзвичайно великі обсяги даних і змогли їх проаналізувати. По-перше, – завдяки індивідуальним здібностям кожного виконавця, по-друге, – завдяки високій цілісності роботи, бо ці здібності вдало доповнювали одні одних і разом дали ефект синергії.

– А як долучилися співавтори з Грузії та Мексики?

– Вони надали частину дуже потрібного матеріалу. Отримати його можна було тільки у співпраці з ними.

Найбільше роботи припало на П. Гольдіна – як координатора всіх робочих процесів. Він також взяв на себе систематизацію дуже різноманітних даних. Крім того, генерував ідеї і сам брав участь у їх перевірці, обробляв дані, залучав співавторів, зокрема, і закордонних, підбадьорював всіх, коли щось не виходило, а це траплялося багато разів. Я не певен, що без його організаторської ролі це дослідження взагалі відбулося б. Але, повторюю, тут всі показали себе на найвищому рівні. І в підсумку вийшла така публікація.

– Поговорімо, будь ласка, про головні результати, які ви з колегами у ній описали. Що було найцікавіше? Можливо, щось особливо вразило чи виявилось несподіванкою?

– Ми отримали дуже цікаві результати. Якщо коротко: форма плеча китоподібних еволюціонувала, вочевидь, під одночасним впливом генетичного дрейфу і слабкого добору (у статті ми застосовуємо термін «релаксований добір», що означає добір, інтенсивність якого знизилася). Загалом не те, щоб це вважалося традиційним. Так, концепції нейтралізму (і близькі до них) припускають, що якісь еволюційні зміни відбуваються суто випадково і в будь-якому напрямі – саме через те, що добір перестав тиснути. Насправді ж якщо проаналізувати математичну теорію добору, то виходить, що можливі далеко не будь-які зміни: навіть за випадкових змін спостерігаються певний статистичний розподіл варіантів і найтипівіші напрями еволюції. (Традиційно ситуація між стабілізуючим добром і генетичним дрейфом, коли добір ослаблений, а дрейф діє не повною мірою, вважалася зоною ризику, де ймовірність загибелі особин і вимирання всієї популяції найвища. Ми показали, що така група як китоподібні може в цій ситуації успішно виживати протягом мільйонів років. – Прим. П. Гольдіна). З іншого боку, дуже інтенсивний добір може радикально перетворити ознаки, але у природі він трапляється нечасто і підвищує ймовірність вимирання популяції. Можна навести чимало прикладів, коли ті чи ті види зникали, бо їм не вдавалося пристосуватися до дуже радикально змінених умов. Отже, оптимальним видається саме поєднання не надто інтенсивного природного добору з генетичним дрейфом. Мутаційний процес створює нову мінливість, яку ще може непередбачувано зменшити генетичний дрейф. І цю своєрідну лотерею в певний спосіб спрямовує природний добір (Цю концепцію свого часу запропонував М. Кімура, проте, не заглибився в її розроблення. – Прим. П. Гольдіна).

Існують концепції радикальних еволюційних змін. Їхні автори вважають, що еволюційні зміни дуже цілісної та високоінтегрованої організації живих істот потребують катастроф, внаслідок яких все руйнується, цілісна організація розпадається, а натомість перезбирається щось нове. Проте я не певен, чи у природі колись таке відбувалося. Насправді ми бачимо, що інтеграція десь зростає, а десь зменшується. Її зменшення відкриває шлях до варіативності, до пошуку різних комбінацій. З кінцівкою китоподібних, схоже, відбувалося те саме. Ми зафіксували, що в багатьох еволюційних лініях ці процеси тривали по-різному, тож не можна відкидати ні природного добору, ні генетичного дрейфу. До речі, такого висновку дійшли не лише ми – є ще кілька досліджень і теоретичних моделей, які відповідають тому, що вийшло в нас. Наприклад, так звана модель «муха в пробірці» (це посилання на поширений об'єкт еволюційних експериментів – дрозофілу, колонії якої вирощують у пробірках. – Прим. М. Гхазалі), яку 2018 р. запропонували англійські дослідники.

– Розтлумачте, будь ласка, про що йдеться. Це якісь рамки, в межах яких, однак, можливі різні варіанти?

– Так. Усередині пробірки муха літає, як їй заманеться, а коли вилетить назовні, то події можуть розвиватися зовсім інакше. У нашому випадку: в

межах певного оптимуму та чи та ознака еволюціонує майже за механізмом генетичного дрейфу, але поза цим оптимумом вже діятиме природний добір. Математично цій моделі відповідає узагальнення, назване процесом Орнштайна–Уленбека [Л. Орнштайн (1880–1941) – нідерландський фізик, відомий працями зі статистичної та атомної фізики. Д. Уленбек (1900–1988) – нідерландсько-американський фізик-теоретик, відомий внеском у квантову і статистичну механіку]. Фактично це ще одна версія броунівського руху. Відмінність полягає у тому, що тут з'являється атрактор – певний оптимум, до якого прямує частинка, котра рухається за правилами броунівського руху. Тобто якщо за суто броунівського руху вона рухається абсолютно випадково, в довільному напрямі, то під час процесу Орнштайна–Уленбека її рух складається з двох частин – довільного руху і руху в бік атрактора. Ця модель дуже нагадує те, як діє добір.

– А чи можуть на шляху цієї умовної частинки траплятися перешкоди?

– Таке теж можна уявити. Якщо умовною частинкою вважати популяцію, що еволюціонує, і зобразити її у вигляді графіка функції, де вісь ординат (вертикальна) – це рівень пристосованості до середовища існування, а вісь абсцис (горизонтальна) – це генні частоти або фенотипні ознаки (таку модель дослідники називають адаптивним ландшафтом), то головні потенційні перешкоди її розвитку – це ділянки з низькою пристосованістю, низькою адаптивністю. Популяція прагне максимізувати свою пристосованість, але для цього час від часу, на деяких відтинках, має долати неадаптивну западину, щоб потім продовжувати рух до більшої пристосованості. Якщо у графіку врахувати також генетичний дрейф, то крива коливатиметься в той чи той бік від оптимуму і, коли дрейф буде значним, вона може впасти в неадаптивну долину, а потім знову піднятися.

– А є якась межа цього руху?

– Є. Розрахунки показують, що для того, щоб еволюція тривала, неадаптивні долини в математичному вираженні мають бути саме долинами, а не глибокими ярами чи прірвами. Тобто що менша на графіку відстань між вершиною досягнутого рівня пристосованості і дном неадаптивної долини, то більше шансів, що популяція реалізує свою еволюційну стратегію. І це буде рівнодійна сила природного добору і генетичного дрейфу.

Згідно з моделлю М. Кімури графік еволюції утворює абсолютно плаский адаптивний ландшафт. Як більярдний стіл. Ним популяція рухатиметься бозна-куди. І модель природного добору тут описуватиметься броунівським рухом. У моделях інтенсивного добору (наприклад, у межах процесу Орнштайна–Уленбека) є сила, що спрямовує популяцію до піку пристосованості. Але якщо ця сила дорівнює нулю, то модель Орнштайна–Уленбека перетворюється на модель броунівського руху.

У нас же вийшло, що природний добір підтверджується, але він дуже послаблений і роль генетичного дрейфу теж доволі велика. І поєднання цих двох чинників зумовило саме ту картину еволюції плечової кістки китоподібних, яку ми спостерегли. (Після нашої праці стає зрозуміліше, що ця

модель еволюції може бути поширена у живій природі значно частіше, ніж досі спостерігалось. Річ у тім, що коректно довести це статистичними методами доволі важко. – примітка П. Гольдіна).

– Чи плануєте далі розвивати ці дослідження?

– Так. У нас накопичилося безліч даних, тисячі оцифрованих об'єктів, яких вистачить іще на багато досліджень. Та й гріх буде не продовжити після стількох проблем і труднощів. Війна теж позначилася на нашій роботі.

– Чи можна, проаналізувавши ці дані, спробувати, наприклад, спрогнозувати, як плечова кістка у китоподібних еволюціонуватиме далі? Чи тут забагато невідомих?

– Будь-який справжній науковець відповідь на це, що спрогнозувати, звісно, можна, але ж не можна буде перевірити, бо еволюційні зміни тривають мільйонами років. А наука має справу тільки з тим, що можна перевірити.

– Але ж є зміни, для яких не потрібні мільйони років?

– Є. Тут можна зробити короткотерміновий прогноз, але все одно – надто вже загальний. Наприклад, якщо ми застосовуємо інсектициди, то можемо спрогнозувати, що комахи за певний час до них пристосуються, але навряд чи зможемо сказати, завдяки змінам в яких генах, бо варіантів – безліч. Якісь види комах навчаться розпізнавати інсектицид за запахом і уникати його. В інших уповільниться обмін речовин, і через це інсектицид стане для них менш небезпечним. У третій обмін речовин, навпаки, інтенсифікується, й інсектицид швидше виводитиметься з організму. Тобто можливі різні варіанти в різних комбінаціях. І ми можемо лише приблизно передбачати, що з усього цього буде обрано.

Крім того, можна будувати прогнози щодо невідомих для науки етапів еволюції, а потім знаходити у палеонтологічному літописі підтвердження цих ретроспективних прогнозів. Іноді таке вдається, і нам теж.

Спрогнозувати, що буде з китоподібними через десятки мільйонів років... Головне – аби вони не вимерли. Бо це все-таки дуже вразливі тварини. Малоімовірно, що вони повернуться на суходіл. Думаю, що доволі типовим для них буде подальше пристосування до водного середовища. Але як це відбуватиметься, не візьмуся стверджувати.

– Клімат змінюється, рівень Світового океану зростає. Чи є ймовірність, що більша кількість видів через це перейде до водного способу життя?

– Є, але, знов-таки, складно сказати, як це буде. Можна припустити, що, наприклад, із каланів (морських видр) або білих ведмедів за якусь кількість поколінь вийдуть водні тварини. А от ластоногі вже так добре пристосувалися до свого напівводного способу життя, що я не певен, чи вдасться їм перейти до повністю водного.

– Не буде потреби?

– Так. У китів і сирен, з одного боку, і тюленів, з іншого, – дещо різні еволюційні стратегії. Так само – у кажанів і летяг: планерування і силовий політ – це не одне й те ж, і далеко не факт, що планерування може перейти в силовий політ. Хоча багато вчених вважають, що кажани перейшли до

силового польоту через проміжний етап планерування, але напевно не відомо. Крім того, планерування в еволюції ссавців траплялося багаторазово, а силовий політ з'явився тільки одного разу – у предків кажанів.

Перехід до повністю водного способу життя серед ссавців відбувся двічі – у предків китів і у предків сирен. Крім того, існують спеціалізовані водні тварини, які все ж цілком не втратили зв'язку із суходолом (ластоногі), а також більш-менш водні тварини на кшталт видр, білих ведмедів, бегемотів, хохуль, водних опосумів, качкодзьоба тощо. Є і цілком вимерлі групи – десмостилії (великі травоїдні ссавці, схожі на бегемотів) або морський лінивець. Тобто ми бачимо всі проміжні етапи – тільки в різних лініях. Тож – так, загалом немає нічого неможливого в тому, щоб іще хтось почав опановувати водне середовище.

– Повернімося трохи назад, будь ласка. Наскільки інформативним є кістяк? Що за скелетом можна сказати про організм загалом? І чи є якісь межі пізнання? Тобто чого ми ніколи не зможемо дізнатись, аналізуючи тільки кістки?

– Скелет дуже інформативний. Про чималу частину того, що відомо щодо еволюції хребетних, відомо саме завдяки дослідженню скелетних структур. Але багато чого ми дізнатися не вміємо і, напевно, так і не навчимося. Наприклад, непогано відомо про найперших ссавців часів мезозойської ери, які сусідували з динозаврами, але ми не знаємо, коли вони стали живородними. Зрозуміло, що перші ссавці були яйцекладними (до наших часів такими дійшли тільки качкодзьоби і єхидни), але на певному етапі вони перейшли до живородіння, і до того ж – у двох варіантах: як у сумчастих, і як у плацентних. Так от, ми можемо з'ясувати, хто був предком плацентних і хто був предком сумчастих, – їхня еволюційна історія дуже добре відома. Ми також дещо знаємо про однопрохідних ссавців, хоча вони погано представлені у палеонтологічному літописі. Але на якому етапі ссавці перейшли до живородіння – не відомо. І зі скелета про це дізнатися наразі не вдається. Він не дасть нам детальної інформації про м'язі тканини. Або ж ці відомості будуть дуже сумнівні. Хоча, наприклад, по кістках можна доволі впевнено робити висновки про м'язи.

– Чому?

– Тому що м'язи кріпляться до кісток. По-перше, ми знаємо, які м'язи до яких кісток кріпляться. По-друге, за характером розташування м'язів можна з'ясувати їхні розміри. По-третє, в місцях прикріплення формується специфічна горбистість, за якою можна робити певні припущення про розміри та силу м'язів.

Розмір мозку теж можна визначити з дуже високою імовірністю – на основі рельєфу склепіння черепа (якщо він зберігся, то можна дізнатися про розмір і іноді навіть про рельєф поверхні мозку). Особливо, якщо череп добре зберігся. А у предків людини череп зберігається добре, тому про них ми теж знаємо багато. У предків кажанів він, на жаль, зберігається погано, бо стоншився заради полегшення скелета. Тобто фахівцям з китоподібних,

ластоногих, великих хижих, великих копитних тварин і великих приматів пощастило більше, ніж фахівцям із дрібних гризунів, комахоїдних і кажанів.

Найінформативнішою структурою скелета є зуби. Оскільки емаль зубів – це найтвердіша тканина в нашому організмі (кістка – тільки на другому місці), то зуби зберігаються найкраще. Уже по зубах можна дуже багато дізнатися про ссавця.

– А у китоподібних зуби не випадали?

– У зубатих китів зуби сильно редуковані. Це, до речі, приклад того, як структура, що втрачає свою цінність, втрачає також високу інтегрованість і складність. Зникає поділ на моляри (великі корінні зуби), премоляри (малі корінні зуби, розташовані між іклами і молярами), ікла і різці, втрачається здатність до складних рухів на кшталт жування. І поступово все руйнується. А у вусатих китів не лишилося навіть цього – у них просто немає зубів.

– Чи відомо, чому предки сучасних китоподібних перейшли до водного способу життя? Чому вони повернулися назад в океан?

– У загальних рисах це більш-менш зрозуміло: якщо є вільна адаптивна зона з великою кількістю екологічних ніш, то її хтось займе.

– Як кажани, які опанували нічний політ, бо вночі не літає більшість птахів?

– Саме так. Водне середовище теж було тоді більш-менш вільним: мало великих хребетних, залишилися деякі акули, кісткові риби, але мозазаври, іхтіозаври і плезіозаври вимерли. І ця зона звільнилася.

– Тобто давні рептилії поступилися місцем не тільки наземним ссавцям, а й водним?

– Фактично так. І ця екологічна ніша доволі довго була порожньою. Так буває. Скажімо, екологічну нішу великих птерозаврів (зокрема птеранодонів, розмах крил яких сягав 10 м) так ніхто і не зміг зайняти. Ні птахи, ні кажани.

Але у воді було багато кормового ресурсу, тож рано чи пізно хтось спробував би еволюціонувати в цьому напрямі. Чому це зробили саме предки сирен і китів, а не якась інша лінія тварин – важко сказати. Напевно, вони стали тими, кому пощастило, кому вдалося (про це читайте в одному з наших попередніх матеріалів).

– У нас дійсно склалася чудова дослідницька команда, – додає співавторка статті кандидат біологічних наук М. Гхазалі. – В І. Дзевєріна і П. Гольдіна надзвичайно добре розвинута наукова інтуїція, вони продукують ідеї, чудово формулюють гіпотези. Вони надихають і чудово описують глобальне значення дослідження.

Надзвичайно цінною є робота колег, які збирали первинні дані, – пошук кісток по музеях світу, домовляння з кураторами, узгодження візитів, відвідування колекцій, спроби зробити якнайбільше в короткі строки. Здається, ми зібрали майже все, що зараз є в наявності з цілих, не пошкоджених плечей китів, – 36 видів. Потім – сканування, очищення моделей від зайвих елементів (етикеток, столу, всього, що потрапило в кадр, коли сканують велику кістку) і грандіозне терпіння, поки комп'ютер все це виконує.

Розставлення міток – не менш важлива робота, вона потребує ретельності і великої концентрації уваги. С. Давиденко чудово з цим упорався. Нашого дослідження не було б без первинних даних. І чудово, що тепер наші первинні дані є у вільному доступі: це і 3D-моделі плечей всіх проаналізованих видів, і наші мітки. Дані про гени, які відіграють важливу роль у формуванні кінцівок ссавців, збирала й аналізувала В. Теліженко. І, знов-таки, усі посилання на гени подано в додатках до статті. Кожен науковець відтепер може нас перевірити, переосмислити, додати своє і ще далі просунути знання про цей світ.

Моєю основною роллю був статистичний аналіз кісткового матеріалу. Спочатку – рутинна перевірка даних: чи не переплутані координати міток, відповідність імен видів у різних масивах даних. Потім найцікавіша частина – візуалізація наших гіпотез і аналіз. Я працюю в R (це мова програмування та середовище для статистичного аналізу). Науковці, які добре знаються і на математиці, і в еволюційній біології, створили багато пакетів-бібліотек для аналізу і візуалізації процесу еволюції. Це галузь, яка активно розвивається: створюються алгоритми для аналізу багатовимірних масивів (коли об'єкт описується кількома ознаками), враховуються кореляції між змінними. Головне – бути в курсі всього нового, що з'являється, знати межі застосування методів (наприклад, наскільки метод чутливий до величини вибірки та якості даних) і підібрати адекватний метод. Технічно під час з'ясування, який саме механізм еволюції домінував у зміні форми кісток, ми порівнюємо наявну мінливість з очікуваною для різних еволюційних моделей. Далі отримуємо показник, який дає змогу оцінити нашу впевненість у правдоподібності моделі. Інтерпретація результатів – це баланс між нашими очікуваннями і тим, що показав аналіз, тому і формулювання зазвичай обережні. Як на мене, найголовнішим є те, що ми публікуємо первинні дані.

Стаття не була б такою гарною, якби не рецензенти. Вони уважно нас читали, критикували, коментували всі незрозумілі фрагменти, пропонували методи і підходи, підкреслювали місця, які були занадто спеціалізованими, і які треба було адаптувати для широкої наукової аудиторії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 21.04*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського відвідали гості зі Швеції.

До Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського 3 квітня 2025 р. завітали гості зі Швеції – шведський історик, донедавна заступник директора Національної бібліотеки Швеції, учасник міжнародної волонтерської ініціативи SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online – Збереження української культурної спадщини онлайн) і робочої групи IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions – Міжнародної

федерації бібліотечних асоціацій та установ) «Культурна спадщина для України» на підтримку бібліотечної галузі в Україні доктор філософії Л. Ілшаммар і відомий шведський фотожурналіст А. Еріксон.

Їх зустріли генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна, заступник генерального директора з наукової роботи Бібліотеки, кандидат історичних наук Т. Коваль, заступник генерального директора з науково-технічної роботи, кандидат політичних наук А. Матвійчук, тимчасовий виконувач обов'язків завідувача відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків О. Філімончук, координатор міжнародних зв'язків бібліотеки, кандидат історичних наук Л. Дем'янюк і співробітник організаційного відділу В. Дем'янюк.

Гості зі Швеції віддали належне унікальним архітектурним і художнім особливостям головної будівлі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського на Голосіївському пр., 3, відвідали Фонд президентів України, у якому зібрано колекцію подарунків главам Української держави різних часів, ознайомилися з найновішими виданнями Бібліотеки.

Велике враження на Л. Ілшаммара й А. Еріксона справили також відвідини історичного корпусу бібліотеки на вул. Володимирській, 62, віднесеного до об'єктів національної та культурної спадщини України. Там розміщуються найдавніші і найцінніші перлини багатомільйонних фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. В історичному корпусі гостей зустрів заступник генерального директора з наукової роботи Бібліотеки кандидат історичних наук Ю. Ковтанюк, який розповів про особливості архітектури, читальних залів, архівних сховищ і унікальні фонди, що зберігаються в цих стінах. Докладну екскурсію історичним корпусом провела завідувач відділу формування та використання газетних фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Н. Носкіна.

У межах візиту шведські друзі ознайомилися з роботою кількох ключових відділів Бібліотеки, які зберігають унікальні матеріали, важливі для дослідників, науковців і представників культурної спільноти.

У відділі стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вони оглянули найдавніші друковані книги Бібліотеки – інкунабули і палеотипи, а також первістки українського книговидання – львівський Апостол 1574 р. та острозьку Біблію 1581 р. Крім того, гостям продемонстрували стародруки, опубліковані в Україні та Швеції. Зокрема, шведику представили Новий Завіт (Упсала, 1541 р.), щедро ілюстрований «Інвентар Швеції» Й.-Л. Готфріда (Франкфурт-на-Майні, 1632 р.), «Гервардська Сага» (Упсала, 1672 р.), описи Швеції у мініатюрних виданнях фірми Ельзевірів, яскраво розфарбовані картографічний атлас із картою Швеції й альбом із зображеннями Стокгольма XVII ст., гравіровані портрети шведських монархів – Карла XII, Христини й інших, праця «Філософія ботаніки» всесвітньо відомого шведського вченого К. Ліннея в латиномовному оригінальному тексті 1751 р. та у перекладах.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. Ілшаммару й А. Еріксонові представили різноманітні документи – від клинописних табличок III тис. до н.е. до середньовічних рукописів і раритетів Нового часу. Це близько 70 рукописних документів, які за своїм походженням головно пов'язані з історією та культурою України, багатоаспектні за змістом, а за складом репрезентують майже всі види і типи рукописів різними мовами світу. Особливу увагу шведських гостей привернуло Пересопницьке Євангеліє, що є знаковим символом української державності. Їх, звісно, зацікавили також твори, що стосуються Швеції: Доповідь про діяльність шведських місіонерів на землях Польщі, Саксонії, Східної Пруссії у 1702–1706 рр.; Копія листа 1706 року гетьмана Івана Мазепи до Стародубського полковника Івана Скоропадського про причини переходу на бік короля Швеції (копія XIX ст.); Паспорт графові Сераковському на проїзд зі Швеції до Польщі, виданий послом Речі Посполитої при дворі короля Пруссії 1792 року (польською мовою); Лист шведською мовою Міттаг-Леффлер Йоста – Букреєву Борису Яковичу 1883 року зі Стокгольма до Києва й ін.

У відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підготували книжково-рукописну виставку, а під час екскурсії гостям представили історію створення відділу в Бібліотеці і попри складнощі воєн збережене до сьогодні унікальне зібрання документів з історії українського та світового єврейства, зразки єврейської видавничої справи із друкарень Венеції, Берліна, Львова, Славути, Києва XVI–XX ст., а також колекцію єврейського музичного фольклору на воскових фоноциліндрах 1912–1947 рр., яку в 2005 р. було внесено до реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (нині її оцифровано і більшу частину видано на CD-дисках у 12-ти томах).

У відділі музичних фондів Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського шведські візитери ознайомилися з історією колекції нотних документів, рідкісними музичними виданнями, зразками українського фольклору та духовної музики. У відділі формування та використання газетних фондів Бібліотеки Л. Ілшаммару й А. Еріксонові представили широкий спектр періодичних видань різних епох і різними мовами, зокрема, матеріали, що відображають багатокультурність регіонів України й історію національних меншин. Чималу добірку матеріалів, що охоплюють різні напрями візуального мистецтва, альбоми, художні каталоги, плакати і джерела для дослідження історії мистецтва, продемонстрували працівники відділу образотворчих мистецтв Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Доктор філософії Л. Ілшаммар також оглянув новий сканер. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського отримала цей пристрій завдяки Шведській національній бібліотеці та Шведській академії наук, зокрема, завдяки великим зусиллям самого Л. Ілшаммара.

У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського певні, що візит шведських друзів і продуктивне спілкування стануть важливим кроком у зміцненні міжнародних професійних зв'язків і обміні досвідом задля збереження культурної спадщини (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 10.04).

***

Науковиця академії прочитала лекцію про історію українського жіночого руху в Українському домі у США.

В Українському домі (Ukraine House) у Вашингтоні (США) 4 квітня 2025 р. заступник директора з наукової роботи Інституту І. Франка НАН України, доктор філологічних наук А. Швець на запрошення Посольства України в США виступила як ключова лекторка на спеціальному міжнародному заході: «Сила сестринства: українські жінки в історії, дипломатії та міжнародному жіночому русі» (The Power of Sisterhood: Ukrainian Women in National History, Diplomacy, and the International Women's Movement), що відбувся в межах Місяця історії жінок і присвячувався 100-річчю Союзу українок Америки (Ukrainian National Women's League of America – UNWLA) та 140-річчю українського жіночого руху. Подію організували Посольство України в США, Український жіночий фонд (Ukrainian Women's Fund), Інститут жінок, миру та безпеки при Джорджтаунському університеті (Georgetown Institute for Women, Peace and Security) і Союз українок Америки. Зібрання модерували президент вашингтонського відділення Союзу українок Америки І. Халупа і радник Посольства України у США К. Смаглій.

Надзвичайний та Повноважний Посол України в США О. Маркарова відкрила форум словами подяки всім, хто підтримує сильну Україну, і наголосила на важливості внеску українських жінок-лідерок, які очолюють неприбуткові організації української діаспори у США.

До присутніх звернулися також завідувач Центру публічної дипломатії Дипломатичної академії України ім. Г. Удовенка при Міністерстві закордонних справ України Т. Сибіга та Почесний посол і директор Інституту жінок, миру та безпеки Джорджтаунського університету М. Вервір. В обговоренні взяла участь славетна дослідниця жіночого руху, професор М. Богачевська-Хом'як.

Доктор філологічних наук А. Швець виголосила лекцію, у якій висвітлила історію міжнародного сестринства через політичну активність і дипломатію, коли українки ввійшли до міжнародних жіночих організацій і виступали на світових миротворчих конгресах в Європі й Америці. «Сестринство українських жінок – це сила, яка формувала націю у минулому і продовжує її захищати сьогодні», – наголосила науковиця.

У межах заходу також було презентовано видання, важливі для вивчення історії українського жіночого руху. Зокрема, книгу «Жіноче обличчя української дипломатії» (2024 р., за науковою редакцією доктора історичних

наук І. Матяш) і колективну монографію «“В імені нашої національної єдності”»: авторські голоси альманаху “Перший вінок”» (видана в 2024 р. в Інституті І. Франка НАН України за редакцією доктора філологічних наук А. Швець).

Подія в Українському домі стала знаковою та символічною, адже саме у Вашингтоні 100 років тому відбувся знаменитий Міжнародний жіночий конгрес миру, у якому серед багатьох світових лідерок взяли участь дві українки – О. Драгоманова-Храпко та Н. Суровцова, які у своїх виступах говорили про те, що неможливо досягти стабільного і тривалого миру в світі без вирішення українського питання.

Присутність серед почесних гостей заходу послів багатьох держав, дипломатів, лідерок українських жіночих організацій у США, науковиць і представників медіа засвідчила глибокий інтерес до української історії, культури і дипломатії, а також потужну міжнародну підтримку України в ці нелегкі для неї часи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 14.04).

***

Виконавча рада ЮНЕСКО підтримала ініціативу України про проголошення Міжнародного дня залучення до науки заради сталого розвитку.

Виконавча рада ЮНЕСКО на своїй 221-й сесії 14 квітня 2025 р. підтримала ініціативу України про проголошення 27 листопада Міжнародним днем залучення до науки заради сталого розвитку – The International Day of Engagement in Science for Sustainable Development.

За підсумками голосування виконавча рада ЮНЕСКО, до складу якої входять 58 держав-членів Організації, переважною більшістю голосів (50 – «за», 6 – «утримались», 1 – «не голосували») ухвалила рішення проголосити на 43-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, що відбудеться в листопаді цього ж року в Самарканді (Узбекистан), 27 листопада кожного року Міжнародним днем залучення до науки заради сталого розвитку.

Заступник постійного представника України при ЮНЕСКО М. Мовчан у своєму виступі на засіданні підкреслив, що метою проголошення цього дня є привернення уваги до науки, залучення молоді до наукової діяльності, популяризація наукової освіти. У сесії також узяв участь президент Національного центру «Мала академія наук України», академік НАН України С. Довгий. У своєму виступі він наголосив, що 27 листопада є символічною датою для Української держави, адже цей Міжнародний день відзначатиметься щороку в день заснування Національної академії наук України (1918 р.) і в день народження її багаторічного президента НАНУ, видатного українського науковця й організатора науки Б. Патона.

Ухвалене виконавчою радою рішення підтверджує зусилля ЮНЕСКО у просуванні освіти і науки для сталого розвитку та наукової грамотності із залученням молоді, яка є пріоритетною групою ЮНЕСКО, зокрема, задля

створення сприятливого середовища для формування безпечного та цивілізованого існування в інтересах майбутніх поколінь. Рішення наголошує на можливостях, які надає відзначення Міжнародного дня із залучення до науки для заохочення участі молоді в наукових дослідженнях і підвищення обізнаності та довіри до науки в усьому світі.

Ця історична подія є результатом шестирічної співпраці українських науковців і дипломатів, зокрема, Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, Постійного представництва України при ЮНЕСКО, Національної академії наук України та Національного центру «Мала академія наук України» – Центру категорії 2 під егідою ЮНЕСКО (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 15.04).

Наукові видання НАН України

Доступний випуск інформаційно-аналітичного бюлетеню «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» за березень 2025 р.

Пропонуємо вашій увазі черговий випуск [№ 3 (207), лютий 2025 р.] інформаційно-аналітичного бюлетеня: «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», підготованого у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

У номері:

- два роки змін: як трансформується освіта і наука України;
- МОН змінює підходи до формування Переліку наукових фахових видань України;
- заклади вищої освіти України в SCImago Institutions Rankings 2025;
- соціальне партнерство в системі соціокультурної діяльності національних бібліотек НАН України у воєнний час;
- криптовалюта як інноваційний інструмент світового фінансового ринку: український контекст.

Довідково. «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» – щомісячний інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів медіа, в якому висвітлюються питання підвищення ефективності наукової діяльності, перебіг реформування української науки, її внесок у суспільний розвиток і підвищення обороноздатності країни, подається інформація про міжнародну наукову співпрацю, здобутки української науки та досвід розвитку наукових досліджень за кордоном. Докладно аналізуються публікації про проблеми цифрової трансформації суспільства, впровадження інноваційної моделі економіки, сучасні аспекти наукової цифрової комунікації. Особлива увага приділяється суспільній дискусії з питань реформування наукової сфери та популяризації науки в українському суспільстві. Подаються наукові статті й аналітичні матеріали науковців Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Бюлетень є додатком до журналу «Україна: події, факти, коментарі» (виходить двічі на місяць), присвяченого висвітленню й аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні.

За інформацією Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 10.04*).

***

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 7 (1331) за квітень 2025 р.]

У номері:

с. 1 – редакційна колонка «Ми дочекаємося “правильної весни”»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (16–28 лютого 2025 р.);

с. 3 – стаття Н. Кулик «Від Благовіщення до Благовіщення, або Академія Бойчука: рік по тому» – про шлях відновлення Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, яка торік сильно постраждала від російського ракетного обстрілу;

с. 4–5 – стаття С. Галати «Українські фахові журнали: час навести лад. Але як?» – зауваження та пропозиції українських науковців до проекту наказу Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до Порядку формування Переліку наукових фахових видань»;

с. 6 – стаття Л. Остролицької «Чому гендерні питання не тільки важливі, а й вигідні?» – про формування культури гендерної рівності у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

с. 7 – стаття Д. Шулікiна «Освітня та експертна робота в умовах війни» – про Загальні збори Національної академії педагогічних наук України;

с. 8 – стаття С. Галати «Коли атоми “падали, як груші”» – про Школу з квантової сенсорики та метрології (організатори – Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України і Київський академічний університет), зокрема, візити її молодих слухачів до найкращих дослідницьких лабораторій київських установ Національної академії наук України та лекторій від провідних науковців з різних країн.

Газету «Світ» читайте також на її вебсайті та фейсбук-сторінці (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 17.04*).

Наука і влада

Науковці академії провели заходи для підвищення рівня професійної компетенції державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

10–11 березня та 2–4 квітня 2025 р. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України» у співпраці з Міністерством економіки України та Програмою розвитку ООН вперше в Україні провели очний та дистанційний заходи «Відповідальне ведення бізнесу – впровадження Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини, *acquis* ЄС та ОЕСР в Україні» для навчання державних службовців центральних і місцевих органів виконавчої влади та посадовців органів місцевого самоврядування.

Загальна кількість слухачів становила понад 60 осіб – співробітників державних установ центрального і місцевого рівнів, органів місцевого самоврядування із різних регіонів України. Оргкомітет прийняв і розглянув понад 1000 зареєстрованих заявок щодо участі.

«Пілотування» короткострокової програми підвищення кваліфікації відбулося під керівництвом директора Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України, члена-кореспондента НАН України В. Устименка і менеджера проєктів з прав людини та доступу до правосуддя ПРООН в Україні С. Колишко та за експертного і координаційного сприяння аналітика ПРООН в Україні О. Митник. Розробниками та викладачами навчального курсу стали співробітники Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України – керівниця Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини в сфері економіки установи кандидат юридичних наук А. Санченко, доктор юридичних наук В. Олюха, доктор юридичних наук Я. Петруненко, доктор юридичних наук Б. Деревянко, а також посадовець Міністерства економіки України М. Купчук та керівник ГО Центр «Соціальна Дія», експерт ПРООН в Україні І. Федорович.

У процесі навчання здійснено «пілотування» проєкту короткострокової програми підвищення кваліфікації зазначених категорій фахівців із цієї тематики, яку планується у встановленому законодавством порядку подати до Національного агентства України з питань державної служби вже в цьому році. Впровадження такої типової короткострокової програми сприятиме забезпеченню імплементації міжнародних та європейських правових норм і стандартів з відповідального ведення бізнесу в українську політико-правову систему та правозастосовну практику в контексті підготовки до вступу до Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку.

Програма навчання дає можливість отримати і поглибити знання про встановлені Керівними принципами ООН з питань бізнесу та прав людини основоположні засади регулювання відносин між особою як носієм прав людини, суб'єктами приватної і публічної економічної діяльності та державою; про їх впровадження в різні сфери соціально-економічних відносин на глобальному та національному рівнях у ході виконання зобов'язань України за конвенціями ООН і МОП, досягнення Цілей сталого розвитку,

імплементатії та реалізації Глобального договору ООН і міжнародного стандарту ISO 26000, а також норм права Ради Європи, ЄС та ОЕСР.

Основні теми навчальної програми охопили питання обов'язків і зобов'язань держави та її органів і посадових осіб щодо забезпечення і захисту прав людини від їх порушень з боку бізнес-суб'єктів; відповідальності останніх поважати права людини та діяти згідно з вимогами щодо їх дотримання; впливу бізнесу на права людини, інструментів оцінки такого впливу та їх застосування; процедури належної обачності бізнесу щодо прав людини і довкілля та поглибленої належної обачності в умовах війни в Україні; системи державних і недержавних засобів захисту та відновлення порушених бізнесом прав людини; позитивного національного досвіду відповідального ведення бізнесу тощо.

Набуті знання сприятимуть компетентній реалізації низки національних стратегій і планів – Національної стратегії у сфері прав людини, Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 р., Національної економічної стратегії на період до 2030 р., Стратегії людського розвитку, Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р., Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 р., Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., Стратегії запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку, Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на 2024–2027 рр., Політики НБУ з розвитку сталого фінансування, оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., а також Плану України для Ukraine Facility, Програми ОЕСР для України тощо.

Заходи проведено за підтримки уряду Японії в межах проєкту ПРООН «Трансформаційне відновлення задля безпеки людей в Україні» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 22.04).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Желай, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аналіз бібліотечно-інформаційного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у регіонах України

У праці висвітлено специфіку бібліотечно-інформаційного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у регіонах України на основі проведеного автором дослідження вебсайтів 22 обласних універсальних наукових бібліотек. Проаналізовано структурну організацію, контент вебсайтів щодо цифрових ресурсів для допомоги ВПО. Закцентовано увагу на широку палітру онлайн- та офлайн-форм бібліотечного сервісу для цієї категорії користувачів. Визначено кроки з удосконалення бібліотечних послуг для

переселенців. Уточнено місію бібліотечного сервісу для ВПО, а також візію бібліотечно-інформаційного забезпечення переселенців у контексті післявоєнної розбудови нашої країни.

Ключові слова: вебсайт ОУНБ, місія та візія бібліотечного сервісу для ВПО.

Сьогодні вітчизняні бібліотеки здійснюють суспільно-інформаційне забезпечення відповідно до особливостей інформаційних запитів широкого кола бібліотечних користувачів, зокрема й такої категорії, як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Під впливом поточної ситуації в країні зміщуються й акценти в інформаційних потребах новоприбулих членів територіальних громад, що, зі свого боку, служить орієнтиром розвитку спектра бібліотечного сервісу для ВПО.

Варто зазначити, що з 2014 р. вітчизняна бібліотечна мережа активно впроваджувала необхідні для ВПО та біженців нові бібліотечно-інформаційні послуги, орієнтовані саме на громади певного регіону: оперативно сформовані тематичні електронні ресурси бібліотек інформували перші хвили внутрішньо переміщених осіб про державні установи, волонтерські й благодійні організації, що надають найнеобхідніше – одяг, їжу, ліки, дах над головою. Після забезпечення базових потреб у переселенців постає питання налагодження їхнього життя в нових локаціях. Тому бібліотеки активно розвивають широкий спектр бібліотечного сервісу щодо інтеграції переміщених громадян – проведення різноманітних соціокультурних заходів, оновлення цифрового ресурсу щодо питань працевлаштування, освіти тощо [1].

Очевидно, що бібліотечні установи – сучасні інформаційно-комунікаційні ресурсно-знаннєві центри – мають методологічні бібліотекознавчі напрацювання, досвід і потенціал ефективної участі в суспільних процесах з подолання викликів, відновлення та підвищення якості життя громадян. Це актуалізує розвиток перспективних й ефективних форм і напрямів бібліотечного сервісу для ВПО та обумовлює важливість бібліотекознавчих розвідок із цієї проблематики.

Проведене автором дослідження базується на аналізі ряду наукових публікацій, зокрема науковців аналітичних підрозділів НБУВ щодо проблематики ВПО; на вивченні бібліотечного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у регіонах України на основі аналізу вебсайтів 22 обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) щодо їх структурної організації, контенту, спектра пропонованих ВПО послуг; на узагальненні результатів дослідження.

Наукові бібліотеки, як флагмани бібліотекознавчих досліджень та інноваційних впроваджень у бібліотечну практику, займають активну позицію у вивченні й розвитку широкого спектра бібліотечного сервісу для внутрішньо переміщених осіб. Від початку російсько-української війни у 2014 р. науковці аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), серед іншого, спрямовують свої зусилля на такий важливий напрям, як інформаційне, науково-аналітичне бібліотечне

забезпечення переселенців і біженців; проводять наукові розвідки щодо консолідації наукових та практичних зусиль бібліотечно-інформаційного комплексу для забезпечення адаптації, соціалізації, творчого розвитку переселенців, біженців та інших постраждалих від війни громадян.

У своїх працях В. Горовий, О. Аулін аналізували потенціал та особливості використання вітчизняних електронних інформаційно-бібліотечних ресурсів у воєнний час, роль бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності в протистоянні ворожій пропаганді [2, 3]. Як зазначає В. Горовий, збалансоване, вдумливе використання всього обсягу фондів українських бібліотек разом з удосконаленням сучасної інфотворчості сприятиме ефективному збереженню ментальної стійкості, функціонуванню суспільних інститутів, продуктивній інформаційній діяльності громадян у нелегких умовах нинішніх випробувань, що постали перед українським народом [2, с. 11]. С. Горова, О. Желай, Н. Аксьонова, А. Потіха досліджували адаптаційні функції бібліотечної діяльності, аналізували ефективність бібліотерапевтичних, соціально-психологічних, культурно-просвітницьких напрямів роботи бібліотек з відновлення ментального здоров'я постраждалих від війни громадян, їх соціалізації та налагодження життя [6, 1, 8, 4].

А. Потіха відзначає вагому роль і значущість вітчизняних інформаційно-ресурсних фондів бібліотек, архівів, музеїв у протидії російській інформаційній і військовій агресії, у морально-психологічній підтримці українців, зокрема ВПО: «Книга є джерелом та об'єктом безпосереднього дослідження культури й духовності нашого народу, його мови, літератури, мистецтва... Книжкові пам'ятки впливають на становлення інтелектуального потенціалу народу, на зберігання і трансляцію духовних цінностей вітчизняної культури, вони є важливим чинником національної ідентифікації та формування національної свідомості громадян» [4].

С. Закіровою було проаналізовано інформаційно-аналітичний ресурс вебпорталу НБУВ «Біженці та вимушено переміщені особи | Refugees and internally displaced persons» (URL: <http://nowar.nbuv.gov.ua>), створений у березні 2022 р. Його мета – акумулювання наявних ресурсів і створення структурованої бази даних, що відображає національні й міжнародні напрацювання у сфері захисту прав вимушених переселенців і біженців, їх інтеграції в нові приймаючі громади, використання соціального потенціалу біженців та внутрішньо переміщених осіб, широке залучення ВПО до розвитку територіальних громад [5].

Водночас потребує додаткових досліджень стан і перспективи розвитку бібліотечного обслуговування, що надається внутрішньо переміщеним особам у нових локаціях їх переселення; потребує уточнення місії та візії бібліотечного сервісу для ВПО в контексті викликів і завдань у військовий період та час повоєнної відбудови України.

Отже, мета статті – наукове осмислення та уточнення місії та візії інформаційно-бібліотечного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у нових локаціях на основі дослідження реалізації бібліотечного сервісу для

ВПО у військовий період і в контексті стратегії повоєнного відновлення нашої держави.

Обласні універсальні наукові бібліотеки виконують роль науково-методичних, культурно-просвітницьких, координаційних центрів для мережі бібліотек області. Структура, наповнення, функціонал вебпредставництв ОУНБ – це показники їхньої діяльності, це репрезентація спектра онлайн- і офлайн-послуг для користувачької аудиторії, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, кількість яких стрімко зросла через повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 р.

На початок 2024 р. в Україні, за офіційними даними, нараховується приблизно 4,9 млн осіб, які мають статус ВПО. З них понад 1 млн – це люди, які перемістилися вже вдруге [7]. За спостереженнями бібліотекарів, читання літератури патріотичного й історичного спрямування додавало морального та національного піднесення людям, переселеним зі східних областей, відволікало й заспокоювало попри страшні події широкомасштабного вторгнення Росії. Бібліотеки Тернополя, Хмельницького, як і багато інших вітчизняних бібліотек, з перших днів після російського широкомасштабного збройного нападу розпочали надавати ВПО необхідні послуги: забезпечували їх базовими найнеобхіднішими речами від держави та волонтерів; надавали можливість отримувати різноманітну корисну інформацію, користуватися бібліотечним фондом, комп'ютерною технікою; впроваджували різнопланові бібліотерапевтичні заходи для психосоціальної підтримки й адаптації [4, 8].

Дослідження впливу читання доводять корисний і позитивний ефект на інтелектуальний, психологічний, фізичний стан людини: стимулюється розумова діяльність, покращується пам'ять, підвищується впевненість у собі, розвиваються соціальні навички, здатність до емпатії й толерантності, зменшується рівень стресу, формується зацікавленість до життя, упевненість самостійно вирішувати завдання, підкреслює Н. Аксьонова [8].

Моніторинг вебпредставництв ОУНБ показує реалізацію всіма установами широкої палітри бібліотечної роботи соціально-культурного спрямування для підтримки психоемоційного стану, поліпшення самопочуття людей, які були вимушені кинути свої домівки й облаштуватися в інших регіонах України. Інформацію про організацію різноманітних заходів для ВПО оприлюднюють усі ОУНБ на своїх вебсайтах, як, наприклад, повідомлення Вінницької ОУНБ ім. В. Отамановського (URL: <https://library.vn.ua/pro-biblioteku/klubi-gurtki/klub-zustrich>) про тематичні й літературні вечори, концерти, конкурси, чаювання, рукоділля, навчання комп'ютерній грамотності; Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки (URL: <http://ounb.lutsk.ua/activity2023.html>) – про квести, психологічні тренінги, зустрічі із цікавими людьми краю та умільцями з Волині, майстер-класи (соломоплетіння, гончарство тощо); Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка (URL: <https://www.prostir.ua/?news=yakukrajinski-biblioteku-dopomahayut-pereselentsyam>) – про клубні зустрічі для психоемоційної підтримки. Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського через повідомлення на своїй

офіційній сторінці у фейсбук, телеграм, у місцевих ЗМІ запрошує ВПО на тренінги, майстер-класи та багато ін. (URL: <https://cbn.com.ua/news/2022-03-23-oblasna-biblioteka-chyzhevskogo-zaproshuye-pereselentsivdoluchytysya-dokulturnogo-vidpochynku>).

Варті уваги приклади заходів щодо забезпечення постраждалих від війни людей знаннями й навичками психоемоційної стійкості задля душевної рівноваги та соціальної адаптації: проведення наприкінці 2023 р. Вінницькою ОУНБ ім. В. Отамановського науково-практичної конференції «Сучасний стрес: критичні питання збереження здоров'я людини» (URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/conferences/suchasnij-stres-kritichni-pitannya-zberezhennya-zdorovya-lyudini>); Тернопільською ОУНБ у червні 2024 р. – інформаційних годин «Стрес. Війна. Здоров'я» (URL: <https://library.te.ua/2024/07/01/informacijnagodyna-stres-vijna-zdorovya>); Сумською ОУНБ у співпраці з ГО «Підтримка психічного здоров'я – асоціація фахівців в галузі психічного здоров'я» – організація й проведення науково-практичних конференцій, тренінгів, семінарів, акцій та інших спільних заходів для поширення знань зі зниження стресу й тривожності (URL: <http://ounb.sumy.ua/index.php/476-memorandum-prospivpratsyu>, https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=755416566759524&id=100068735622071).

На вебсайтах Сумської ОУНБ (<http://ounb.sumy.ua>) і Харківської ДНБ ім. В. Г. Короленка (URL: <https://library.korolenko.kharkov.com/ty-jak>) є розділ «Всеукраїнська програма ментального здоров'я “Ти як?”» з інтерактивним переходом на вебресурс програми «Ти як?» (URL: <https://howareu.com>). Програма ініційована першою леді України О. Зеленською. Мета кампанії – сприяти формуванню в суспільстві культури піклування про ментальне здоров'я, дати розуміння та показати інструменти, які допоможуть українцям дбати про свій внутрішній стан. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка розробила й затвердила Положення про проведення бібліотеками регіону з березня до жовтня 2024 р. обласної акції «Ментальне здоров'я: як подбати про себе» (URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=3085>), мета якої різноманітними формами й методами бібліотечної діяльності підвищувати культуру ведення здорового способу життя. Для реалізації мети – організувати систему просвітницької діяльності з формування цінності ментального здоров'я; згуртовувати мешканців спільноти і ВПО для їх спільної участі в заходах, які сприяють збереженню ментального здоров'я та розвитку здорових взаємовідносин.

Водночас треба зазначити, що різноманітні тренінги й навчання з психологічної допомоги, бібліотерапевтичні та соціокультурні заходи важливо поєднувати з навчанням медіаграмотності, умінням вирізняти фейки, маніпуляцію та інші прояви деструктивних інформаційних проявів, що погіршують психологічний стан українців, адже завдання інформаційної війни – залякувати людей, сіяти паніку та страх, щоб позбавляти громадян сили опановувати себе, чинити опір загарбникам. Так, внутрішніх переселенців російська пропаганда залякувала «злыми й непривітними» мешканцями

Західної України, які «ненавидять» переселенців лише за те, що вони говорять російською мовою, або загалом за те, що вони приїхали зі сходу чи Півдня України.

Натомість у громадах, які приймають, Росія просуває маніпулятивні тези про те, що переселенці можуть відібрати в місцевих робочі місця, місця в школах, університетах, дитсадочках, і взагалі про те, що ліпше спрямовувати кошти громад на потреби місцевого населення. Усі ці стереотипи циркулюють ще з 2014 р. Росія просто підкріплює їх новими ситуаціями, коментарями. Беручи одну-дві новини стосовно переселенців, РФ роздухує їх до такого масштабу, нібито це масове явище, таким чином залякує і ВПО, і громади, які їх приймають [7].

Як слушно зауважує С. Горова, сьогодні інформаційні війни ведуться насамперед за допомогою інтелектуального інструментарію, а соціальні мережі є безпосереднім середовищем для їх використання. Вплив на громадську думку здійснюється шляхом публікації персоналізованих повідомлень на рівні окремої людини для привернення її уваги та завоювання довіри [6]. Для посилення деструктивної сили дезінформації пропагандисти активно використовують інновації цифрового світу, зокрема технології штучного інтелекту (ШІ). У російських дезінформаційних кампаніях, керованих ШІ, часто генерується неправдива інформація, що спотворює історичні факти, перебіг російсько-української війни, життя українців, створюючи неіснуючі новини й події, що поширюються через інтернет. Механізми розвінчання постійно потребують удосконалення, зазначають медіапрацівники та ІТ-фахівці державних і неурядових структур, акцентуючи увагу на підвищенні медіаграмотності як на одному з основних важелів боротьби з дезінформацією (URL: https://ai.instingov.org/assets/guide/AI-Guide_uk.pdf).

Тож у контексті протидії ворожій пропаганді одним з важливих завдань бібліотечної спільноти є підвищення рівня поінформованості українців щодо форм проявів дезінформації й методів їх виявлення, формування в користувачів бібліотек попиту на якісну інформацію. Варто наголосити, що для допомоги бібліотечним користувачам у протидії російським деструктивним інформаційним проявам вітчизняні бібліотечні установи на своїх вебсайтах, сторінках блогів розміщують списки офіційних джерел інформації; перелік ЗМІ, що інформують про фейки; списки телеграм-каналів, що активно поширюють дезінформацію; перелік актуальних чат-ботів; попередження про фішингові атаки тощо [4].

Моніторинг вебсайтів показує системну роботу всіх ОУНБ щодо забезпечення користувачів знаннями з цифровізації, розуміння переваг і ризиків віртуального світу. Так, бібліотечний сервіс усіх ОУНБ передбачає курси цифрової / комп'ютерної грамотності для навчання та поліпшення навичок роботи на ПК, мобільному телефоні, планшеті, як, наприклад, онлайн-платформа з уроками цифрової грамотності Волинської ОУНБ ім. В. Отамановського (<http://www.ounb.lutsk.ua>); регулярні онлайн- і офлайн-

тренінги із цифрової грамотності в Кіровоградській ОУНБ ім. Д. І. Чижевського (URL: <https://library.kr.ua/education>), Рівненській ОУНБ (URL: <https://lib.rv.ua/articles/132>) та Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка (URL: <https://lib.if.ua/news/1712310385.html>); індивідуальні навчання «Смартфон для всіх» (URL: <http://ounb.sumy.ua>), а також вебнавігатор корисних інтернет-ресурсів для організації роботи, навчання, дозвілля в інтернеті в Сумській ОУНБ (URL: <https://sites.google.com/view/biblioinform/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0>) тощо.

В усіх ОУНБ організуються заняття з підвищення рівня обізнаності в питаннях кібербезпеки й медіаграмотності, наприклад тренінг «Як розпізнати інтернет-шахраїв та не стати жертвою?» у Житомирській ОУНБ (URL: <https://www.lib.zt.ua/ua/newsua/node/11377>); онлайн-тренінг, що руйнує фейки «Стоп інфодемії» в Луганській ОУНБ, релокованій у м. Чернівці (URL: <https://library.lg.ua/uk/article/1168>); віртуальна книжкова виставка «Дезінфодемію лікують... у бібліотеці» в Чернігівській ОУНБ ім. В. Г. Короленка (URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=4351>) тощо. Протягом 2023 р. командою Вінницької ОУНБ ім. В. Отамановського на базі Вінницького РТЦ проведено 189 тренінгів за участі 1745 користувачів, з яких 834 особи – ВПО. Зокрема, відбулося 55 тренінгів з мобільної та комп'ютерної грамотності, 9 тренінгів «Кібербулінг», 9 тренінгів «Кібершахрайство», 7 виїзних тренінгів «Портал Дія. Державні послуги для ВПО» та ін. (URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2023-rik/vinniczkiy-regionalnij-treningovij-czentr-2023>).

ОУНБ – учасники реалізації проекту «Розвиток спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти», що впроваджується ВГО УБА з 2020 р. за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та проекту з підтримки цифровізації держпослуг («Проект підтримки Дія»), який Програма розвитку ООН в Україні реалізує за фінансової підтримки Швеції. Хаби цифрової освіти – це простори, де кожен може вивчити навички цифрової грамотності та отримати доступ до Національної онлайн-платформи «Дія. Цифрова освіта» (URL: <https://osvita.diia.gov.ua>).

Такі простори облаштовуються в бібліотеках, школах, університетах, ЦНАП та інших установах. Бібліотеки є ключовими елементами цієї мережі, вони становлять більшість із усіх 6200 хабів цифрової освіти [9]. У бібліотеках, що доєдналися до мережі хабів цифрової освіти, надається безкоштовна допомога ВПО при оформленні заявок на фінансову підтримку від міжнародних організацій, у пошуку інформації про права переселенців та достовірних новин, копіюванні й скануванні документів. Бібліотечні фахівці допомагають користувачам освоювати нові цифрові інструменти та засоби інтернету, навчають користуватися державними послугами на порталі і в застосунку «Дія».

Серед найпопулярніших запитів користування платформою на різних видах гаджетів, встановлення мобільного застосунку «Дія» на смартфоні

тощо. Бібліотеки як хаби цифрової освіти сприяють популяризації сервісів національної платформи «Дія. Цифрова освіта» (URL: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/biblioteka-v-umovax-suchasnosti-i-konstruyuvannya-majbutnogo-4>). У дослідженні Хмельницької ОУНБ діяльності в регіоні бібліотек – хабів проєкту «Дія. Цифрова освіта» підкреслюється актуальність і затребуваність цієї форми бібліотечного сервісу внутрішньо переміщеними особами, яким потрібно отримати статус ВПО та необхідні довідки, зареєструватися на отримання фінансової допомоги, знайти житло та роботу тощо (URL: http://ounb.km.ua/biblio/soc/2022_10_13_1.pdf).

Аналіз вебсайтів ОУНБ та наведені приклади показують розвиток та постійне вдосконалення широкоаспектного бібліотечного обслуговування внутрішньо переміщених осіб з урахуванням їхніх інформаційних потреб. Водночас дуже важливо, щоб увесь спектр бібліотечного сервісу для ВПО був представлений на вебсайті установи у відповідній рубриці з метою промоції цього напряму роботи та інформування широкого загалу аудиторії, для оперативного знаходження таких бібліотечних послуг переселенцями та всіма, хто її шукає, хто дотичний до процесу допомоги ВПО.

Як показав моніторинг цифрових інформаційних ресурсів, 11 ОУНБ мають на своєму вебсайті спеціалізовану рубрику для ВПО. На вебсайті Волинської ДОУНБ ім. Олени Пчілки (<http://ounb.lutsk.ua>) є рубрика «Допомога для ВПО та вразливих верств населення» з переходом на портал «Інформація під час війни...» (URL: <https://dopomoha-info.org.ua>) зі структурованим інформаційним ресурсом щодо всебічної допомоги постраждалим від війни і ВПО в тому числі. На вебсайті бібліотеки також є рубрика «Безоплатна правова допомога» з переходом на портал зі структурованим актуальним інформаційним ресурсом [Безоплатна правнича допомога] (URL: <https://legalaid.gov.ua>), що дає змогу кожній людині скористатися своїми правами та захистити їх. Для ВПО пропонується допомога у випадках: оскарження дій чи бездіяльності органів влади; оформлення пенсійних, соціальних виплат і пільг; відновлення документів; виплат від міжнародних партнерів; вирішення сімейних питань: аліментів, розлучень, спадщини; розв'язання інших правових проблем.

На вебсайті Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія (URL: <https://www.libr.dp.ua>) є рубрика «Корисно. Переселенцям. Військовослужбовцям», представлена тематичним дайджестом новин ЗМІ щодо проблематики ВПО (URL: <https://www.libr.dp.ua/?do=korysno&id=27>). На вебсайті релокованої в м. Чернівці Луганської ОУНБ (URL: <https://www.library.lg.ua/uk>) у рубриці «Про бібліотеку» ідеться про надання різноформатних послуг для підтримки, єднання та взаємодії внутрішньо переміщених осіб і місцевих громад, які прихищають ВПО; у рубриці «Проєкти» є довідкова інформація про бібліотечну допомогу ВПО. У рубриці «Інформація для внутрішньо переміщених осіб» на вебсайті Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського розміщено два інформаційно-довідкові дайджести: «Оперативна інформація

для внутрішньо переміщених осіб м. Полтава» / 2022 р. IV квартал» (URL: <https://drive.google.com/file/d/1m5fVyRQGEQeYI8aEkilrpNWuTyF62SMz/view>, https://library.pl.ua/nashi_vidannja/informacijni/operativna_informacija). Крім того, на вебсайті бібліотеки є інтерактивна рубрика «Безоплатна правова допомога» з переходом на портал зі структурованим актуальним інформаційним ресурсом [Безоплатна правнича допомога] (URL: <https://legalaid.gov.ua>).

На вебсайті Сумської ОУНБ (URL: <http://ounb.sumy.ua>) представлено рубрику «Для переселенців», на сторінці якої структуровано за інтерактивними підрубриками важливий ресурс з допомоги ВПО, де, зокрема, у підрубриці «Гарячі лінії» є інтерактивне посилання на портал Урядової соціальної програми «Прихисток» (URL: <https://prykhystok.gov.ua>), що акумулює запити переселенців з пошуку житла та пропозиції помешкань від громадян, правові умови державної підтримки сторін процесу тощо. На вебсайті Черкаської ОУНБ ім. Т. Шевченка (URL: <http://new.library.ck.ua>) є повідомлення: «Версія сайту з контентом, опублікованим до 1 січня 2023 р., доступна за адресою: <http://library.ck.ua>», клікнувши яку, переходимо на попередню версію вебсайту бібліотеки, де є рубрика «Для переселенців» (URL: <http://library.ck.ua/index.php/2014-10-29-15-18-27>) з важливою та актуальною інформацією, зокрема інтерактивна підрубрика «Сервіс пошуку житла», що веде на портал «Допомагай знайти безкоштовне житло» (URL: <https://dopomagai.org/find>).

Заслуговує уваги приклад організації вебсайту Чернівецької ОУНБ ім. М. Івасюка (URL: <https://www.library.cv.ua>) – інтерактивна рубрика «Внутрішньо переміщеним особам» має перехід у розділ «Переселенцям» на офіційному вебпорталі Чернівецької обласної військової адміністрації (URL: <https://bukoda.gov.ua/pereselencyam>), де акумульовано інформаційно-довідковий ресурс із соціально-правової допомоги ВПО на загальноукраїнському й обласному рівнях, назви рубрик підказують потрібне: соціальна допомога, видача гумдопомоги, проживання, медицина, психологічна допомога, працевлаштування й багато іншого.

На вебсайті Чернігівської ОУНБ ім. Софії та Олександра Русових (URL: <http://libkor.com.ua>) є інтерактивна рубрика «Користувачу», де серед інших інтерактивних під рубрик є «На допомогу ВПО», клікнувши яку користувач потрапляє на сторінку «На допомогу внутрішньо переміщеним особам» (URL: <http://libkor.com.ua/page/157-na-dopomogu-vpo>), де представлено анотований вебліографічний список «На допомогу ВПО», що складається з добірки корисних сервісів та мобільних додатків, які стануть у нагоді внутрішньо переміщеним особам і допоможуть адаптуватися на новому місці проживання. Зокрема, портал «Безкоштовне житло» (URL: <https://dopomagai.org>) з інформацією стосовно тимчасового житла в безпечних містах України або за кордоном та багато іншого.

Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського на своєму вебсайті надає можливість інтерактивного переходу на портал [Безоплатна правнича

допомога] (URL: <https://legalaid.gov.ua>) з юридичними послугами і для ВПО, а на вебсайті Одеської ОУНБ (URL: <https://biblioteka.od.ua>) розміщено інтерактивний перехід на сайт НБУ ім. Ярослава Мудрого (URL: <https://nlu.org.ua>), де є розділ «На допомогу переселенцям і біженцям» (URL: <https://igov.org.ua/subcategory/1/32>) зі структурованим інформаційно-довідковим ресурсом для ВПО.

Очевидно, що форми і варіанти структурної організації бібліотечного електронного ресурсу для ВПО – багатогранні й широкоаспектні. Це і тематичні інформаційні дайджести власного виробництва, і різноманітні інтерактивні рубрики з переходом на портали / сайти з тематичними інформаційно-довідковими ресурсами різнопланової допомоги ВПО. Головне – наявність спеціальної рубрики для ВПО на вебсайті бібліотеки для швидкого й ефективного інформаційно-бібліотечного забезпечення цієї категорії користувачів, адже розпорошеність потрібної інформації за різними розділами ускладнює її пошук.

Таким чином, можна уточнити, що місія бібліотеки в контексті реалізації сервісу для ВПО – це якнайповніше забезпечення інформаційно-комунікаційних, соціально-психологічних, культурно-просвітницьких, науково-освітніх та інших запитів переселенців для відновлення їхнього здоров'я, адаптації в новому колективі для гармонійного розвитку переселеної особи й приймаючої громади.

Як свідчать результати дослідження, бібліотеки забезпечують багатоаспектні інформаційні потреби ВПО, реалізуючи таким чином свою місію з обслуговування цієї категорії користувачів. Візія бібліотеки в контексті реалізації сервісу для ВПО – бути сучасним інформаційно-комунікаційним центром, де, серед інших користувачів, обслуговуються і вимушені переселенці, послуги для яких будуються з урахуванням поточних викликів та стратегії повоєнного відновлення України.

Очевидно, що реалізація такого образу бібліотеки актуалізує питання ефективності організації електронного інформаційного ресурсу – онлайн-представництва бібліотеки, контент якого презентує широкий спектр онлайн-і офлайн-послуг для ВПО та оперативно допомагає віднайти релевантну інформацію. Доступний і зрозумілий інтерфейс вебсайту має надавати користувачу інтерактивні тематичні рубрики з переходом на цифрові ресурси державних, громадських, волонтерських порталів і сайтів, щоб переміщені особи й біженці, які повертаються в Україну, отримували завжди оновлену актуальну інформацію щодо процесів у соціумі, етапів відновлення України. На думку науковців, економістів та інших фахівців [7], розвиток вітчизняної економіки залежатиме від ряду факторів, серед яких кількість населення, його розташування та працевлаштування, відновлення виробництв тощо.

Наразі в Україні простежується невідповідність географічного розташування робочих місць та робочої сили; багато переселенців у містах-мільйонниках – Дніпрі, Запоріжжі, Харкові, а переважна більшість ВПО – у західних регіонах країни, що тисне на тамтешній ринок праці. Очевидно, що в

подальшому розселення населення відбуватиметься відповідно до розвитку певних локацій та їх безпекового рівня; залежно від відновлення, розміщення, відбудови й концентрації великих виробництв; розвитку кластерів, індустріальних парків у регіонах України.

Для адекватного до потреб у країні розміщення бізнесу, виробництва, людей потрібна широка поінформованість громадськості, а особливо громадян, які втратили свої домівки – внутрішньо переміщених осіб, біженців, які повертаються в країну.

Тож візія бібліотеки в напрямі обслуговування переселенців – активна залученість у повоєнну розбудову як інформаційно-комунікаційний центр, як важливий суб'єкт системи соціальних комунікацій, що акумулює суспільно значущі інформаційні ресурси державних інституцій, громадських організацій, зарубіжних партнерів тощо; забезпечує ВПО й усіх інших користувачів знаннями з психоемоційної стійкості, допомагає опанувати навички цифрової / медійної грамотності для самореалізації особистості у світі електронних технологій; сприяє поінформованості ВПО та всіх користувачів бібліотеки щодо локацій / міст із соціально-інфраструктурним і виробничим відновленням та відповідно затребуваності там певних фахівців; здійснює комунікаційне забезпечення між громадянами й представниками державних владних інституцій для суспільного розуміння державотворчих процесів і стратегії відновлення, для мотивації та віри громадянського суспільства, що Україна відбудовується, що Україна – це держава, яка знає, як дати відсіч агресії, тому може її дати.

Список бібліографічних посилань

1. Желай О. Нові напрями бібліотечної роботи з допомоги внутрішньо переміщеним особам: теоретичні, методичні та прикладні аспекти. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 292–312. <https://doi.org/10.15407/np.46.292>
2. Горовий В. Особливості використання електронних ресурсів національних бібліотек в умовах воєнного протистояння. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 11–27. <https://doi.org/10.15407/np.64.011>
3. Аулін О. Специфіка бібліотечно-інформаційної діяльності під час воєнного конфлікту. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 43–54. <https://doi.org/10.15407/np.64.043>
4. Потіха А. Діяльність бібліотек України в умовах російської воєнної агресії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 55–73. <https://doi.org/10.15407/np.64.055>
5. Закірова С. Українські біженці від війни: аналіз інформаційних ресурсів підтримки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 54–81. <https://doi.org/10.15407/np.67.054>

6. Горова С. Електронні ресурси бібліотек у зміцненні самосвідомості користувачів у стресові періоди життя. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 75–87. <https://doi.org/10.15407/np.63.075>

7. Круп'яник А. Повернути людей: що ми можемо запропонувати біженцям та ВПО. *Укрінформ*. 2024. 19 лют. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3829291-povernuti-ludej-so-mi-mozemozapropnovati-bizencam-ta-vpo.html> (дата звернення: 10.04.2024).

8. Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 107–119. <https://doi.org/10.15407/np.64.107>

9. Бібліотеки – Хаби цифрової освіти: практичний посібник / автори-укладачі: О. Бруй та ін. ; заг. ред. Я. Сошинської. *ВГО УБА. Проект підтримки Дія*. Київ, 2023. 116 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-libraries_-_hubs_of_digital_education.pdf (дата звернення: 11.04.2024).